

Univerzita Karlova v Praze

Pedagogická fakulta

Katedra dějin a didaktiky dějepisu

Bakalářská práce

Proces se Závěšem Kalandrou a jeho ohlas v tisku

The process of Závěš Kalandra and it's press returns

Vedoucí bakalářské práce: doc. PhDr. Alena Míšková

Autor bakalářské práce: Matouš Vitek

Zázvorkova 1998/24, Praha 5, 155 00

Specializace v pedagogice, ČJ – D

Prezenční studium

Rok dokončení bakalářské práce: 2011

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem svou bakalářskou práci vypracoval samostatně s použitím uvedené literatury a uvedených pramenů.

Prohlašuji, že odevzdaná elektronická verze bakalářské práce je identická s její tištěnou podobou.

V Praze dne 22. 6. 2011

Matouš Vítek

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu bakalářské práce doc. PhDr. Aleně Míškové za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce, které přispěly k dokončení práce. Dále bych rád poděkoval kolektivu pracovníků Oddělení časopisů Knihovny Národního muzea, který mi zpřístupnil prameny k této práci.

Abstrakt

Bakalářská práce pojednává o procesu se Závěšem Kalandrou, který byl součástí politického procesu s dr. Miladou Horákovou a spol. z roku 1950, a tiskovému ohlasu na Kalandrův proces. Práce je rozdělena na část teoretickou a praktickou. V teoretické části je představen život Závěše Kalandry, jeho vztahy s KSČ, novinářská činnost a příčiny jeho zatčení. Tato část je věnována i politickému procesu se Závěšem Kalandrou, okolnostem, které předcházely jeho vzniku, přípravě procesu, jeho průběhu a konečným verdiktům, které v procesu padly. Poslední kapitola této části se zabývá propagandistickou kampaní, jejím vznikem a způsoby šíření. V praktické části práce zkoumá jednotlivé články z československých denních periodik, hodnotí jejich význam a na základě těchto článků porovnává, jak o procesu v době jeho trvání jednotlivá periodika psala.

KLÍČOVÁ SLOVA: Československo, politický proces, Kalandra, tisk

Abstract

The bachelor thesis describes the process with Závěš Kalandra, which was a part of the political process with Milada Horáková and others from the year 1950. It also deals with press returns of Kalandra's process. The thesis is divided into practical and theoretical part. The theoretical part presents Kalandra's life, his relations with the czechoslovakia communist party, newspaper activity and circumstances of his arrest. This part is also devoted to political process with Závěš Kalandra, and circumstances that predated his beginning, preparing and course of the process and his final verdict, which fell in process. Last chapter of this part deals with propaganda campaign, her beginning and way of propagation. In practical part of the thesis can be find the several articles from czechoslovakia daily newspapers, appreciates their importance and on the basis of these articles compares, how different newspapers described the process.

Key words: Czechoslovakia, history, political process, Kalandra, press

Obsah

1	Úvod.....	3
1.1	Literatura	3
1.2	Prameny	5
1.3	Cíl práce.....	5
2	Kalandrův život.....	5
2.1	Rodina a studia	5
2.2	Vstup do KSČ.....	6
2.3	Rozchod s vedením KSČ	6
2.4	Kalandrova činnost za okupace	7
2.5	Od osvobození po zatčení.....	7
2.6	Zatčení a proces	7
2.7	Dozvuky procesu a rehabilitace.....	8
3	Politický proces se Závěsem Kalandrou a spol.....	9
3.1	Příčiny vzniku procesu	9
3.2	Příprava procesu	12
3.2.1	Příprava procesu - výsledky	16
3.2.2	Příprava procesu – důvody obžaloby	19
3.2.3	Příprava procesu – justice.....	25
3.3	Průběh procesu	28
3.4	Dozvuky procesu	32
4	Propagandistická kampaň.....	34
4.1	Vznik propagandistické kampaně.....	34
4.2	Šíření propagandistické kampaně	35
4.2.1	Šíření propagandistické kampaně-tisk a rozhlas	35
4.2.2	Šíření propagandistické kampaně-dálnopisná hlášení.....	36
4.2.3	Šíření propagandistické kampaně- přijímání rezolucí a pracovních závazků	36
4.2.4	Šíření propagandistické kampaně-zapojení dětí.....	37
5	Dobový ohlas v tisku.....	38
5.1	Rudé právo.....	38
5.1.1	Rudé právo – články o Kalandrovi.....	38
5.1.2	Rudé právo – články osobností	42

5.1.3	Rudé právo – shrnutí	45
5.2	Lidové noviny.....	46
5.2.1	Lidové noviny – články o Kalandrovi.....	46
5.2.2	Lidové noviny – články osobností	48
5.2.3	Lidové noviny – shrnutí	48
5.3	Lidová demokracie	49
5.4	Svobodné slovo.....	50
6	Závěr.....	51
7	Seznam použitých pramenů, literatury a zdrojů.....	54
7.1	Prameny	54
7.1.1	Dobová periodika	54
7.1.2	Tištěné prameny	54
7.2	Články a časopisecké studie	54
7.3	Literatura	54
7.4	Elektronické zdroje.....	55
8	Příloha	56
8.1	Příloha č. 1	56
8.2	Příloha č. 2.....	57
8.3	Příloha č. 3	58
8.4	Příloha č. 4.....	59
8.5	Příloha č. 5.....	60

1 Úvod

Pro svou bakalářskou práci jsem si zvolil téma *Proces se Závěšem Kalandrou a jeho ohlas v tisku*, abych se mohl lépe seznámit s politickými procesy 50. let v Československu, které tvoří jednu z nejsmutnějších kapitol naší novodobé historie, a především s dobovou atmosférou kolem procesu s Miladou Horákovou, Závěšem Kalandrou a spol., kterou velice dobře charakterizují propagandistické kampaně v tisku. Dále mě oslovila aktuálnost tématu, protože i dnes ovlivňuje tisk do velké míry náš pohled na každodenní politické události. Téma jsem si zvolil i pro to, že v uvedeném procesu hrála nejvýznamnější roli Milada Horáková a ostatním s ní odsouzeným se nevěnovala taková pozornost. Z tohoto důvodu jsem za hlavní postavu své práce zvolil Závěše Kalandru, kterého potkal stejně krutý osud jako Miladu Horákovou, a budu se mu snažit věnovat více pozornosti.

Podle mého názoru je velká škoda, že se dnes na základních a středních školách věnuje tomuto tématu velmi málo času, dokonce se na některých školách ani nestihne probrat. Studenti by se totiž měli poučit, jakou roli sehrál tisk a média obecně během vykonstruovaného politického procesu, kdo si na něm prostřednictvím tisku „přihřál svou polívčičku“ a dal tak svým odsouzením „zrádců“ najevo svou náklonnost režimu.

Ještě předtím, než se budu věnovat samotnému tiskovému ohlasu na proces s Miladou Horákovou a spol., rád bych nastínil některé kapitoly ze života Závěše Kalandry, které se týkají jeho vztahu s KSČ a příčin zatčení, i samotnému procesu, který nemá v moderních dějinách Československa obdoby, a také jak vznikala propagandistická kampaň k procesu spolu s jejím šířením.

1.1 Literatura

Stěžejním dílem pro mou práci byla kniha Pavlína Formánkové a Petra Koury *Žádáme trest smrti! Propagandistická kampaň provázející proces s Miladou Horákovou a spol.*¹, která vyšla v roce 2008. Z obsahu této publikace je pro mou práci významná kapitola „Kampaň v oficiálních sdělovacích prostředcích“, z níž jsem čerpal informace o charakteristických rysech, kterými dobová periodika popisovala výše uvedený politický proces, jehož součástí byl Závěš Kalandra. Kniha se celkově zaměřuje na přiblížení propagandistické kampaně, tj. na její přípravu, průběh a jak se na ní podílely stranické a státní orgány. Je rozdělena na dvě části. První část tvoří studie popisující kampaň a druhou edice 150 vybraných dokumentů týkajících se procesu s Miladou Horákovou a spol. Publikace je velmi přehledně členěna,

¹ FORMÁNKOVÁ, P. a KOURA, P.: *Žádáme trest smrti! Propagandistická kampaň provázející proces*

nechybí zde důležité citace z jiných knih a na konci je uveden bohatý seznam pramenů a literatury, z něhož jsem čerpal další odbornou literaturu.

Dalším autorem, který se zabýval postavou Závěše Kalandry a jeho procesem, je historik Jaroslav Bouček. V jeho knize *27. 6. 1950. Poprava Závěše Kalandry. Česká kulturní avantgarda a KSČ*², ze které jsem čerpal především z kapitoly „Pokus o poúnorové přežití“, kde je vylíčeno Kalandrovo zatčení a počátek výslechů. Z dalších kapitol jsem vybíral zmínky o jeho životě a jeho propojení s KSČ. Tato publikace má také velmi dobrý seznam pramenů a literatury, je velmi přehledně členěna a poskytuje komplexní pohled na postavu Závěše Kalandry a jeho život.

Pro kapitolu „Politický proces se Závěšem Kalandrou a spol.“ jsem používal knihu Karla Kaplana *Největší politický proces „M. Horáková a spol.“*³, která sleduje největší politický proces v ČSR, vývoj opozičních politických stran a počátky organizovaného odporu po únoru 1948. Politický proces s Miladou Horákovou a spol. je v ní velmi podrobně popsán od příčin vzniku až po padlé rozsudky. Dále se v knize nalézají velice zajímavé přílohy týkající se procesu, díky kterým si každý čtenář může udělat velmi jasný obrázek o pečlivosti, s jakou byl celý proces ze strany KSČ připraven. Dále jsem použil knihu *Komunistický režim a politické procesy v Československu*⁴, kterou zpracoval Karel Kaplan s Josefem Palečkem. Tato kniha pojednává o komunistické moci po únoru 1948 v 50. letech, o politických procesech, jejich vnitropolitických i mezinárodních souvislostech, příčinách, mechanismech a důsledcích. Dle mého názoru je publikace velmi přehledně a srozumitelně napsána, i když, na rozdíl od výše zmíněných knih, neobsahuje citace ani poznámky pod čarou.

Dalším důležitým zdrojem bylo dílo Antonína Kratochvila *Žaluji II. Vrátit slovo umlčeným*⁵, ve které jsou dva důležité články vztahující se k Závěši Kalandrovi, jeho životu a jeho uvěznění.

Při studiu dalších publikací, odborných studií, článků apod., které se týkaly Závěše Kalandry či procesu s ním, jsem se dozvěděl mnoho užitečných informací, ovšem o jednotlivých knihách a zdrojích se již nebudu podrobně rozepisovat, ale příkládám seznam literatury, který je na straně...

² BOUČEK, J.: *27. 6. 1950. Poprava Závěše Kalandry. Česká kulturní avantgarda a KSČ*, Havran, Praha 2006.

³ KAPLAN, K.: *Největší politický proces „Milada Horáková a spol.“*, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR Praha, Brno 1995.

⁴ KAPLAN, K. a kol.: *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, Barrister & Principal, Brno 2001.

⁵ KRATOCHVIL, A.: *Žaluji II. Vrátit slovo umlčeným*, Česká expedice, Praha 1990.

1.2 Prameny

Jako práce s prameny mi sloužila denní periodika, která vycházela v době procesu a reprezentovala různé politické strany či umělecké spolky. Proto jsem zvolil deník *Rudé právo* jako ústřední list KSČ, dále *Svobodné slovo* jako list Československé strany socialistické, *Lidové noviny*, které byly listem Svazu československých spisovatelů a *Lidovou demokracii* jako zástupce Československé strany lidové.

1.3 Cíl práce

Hlavním cílem mé bakalářské práce je zjistit (jak již název napovídá), jak velký ohlas a reakce vzbudil proces se Závěšem Kalandrou a spol. ve vybraných domácích periodikách, kolik pozornosti mu jednotlivá periodika věnovala a jakou roli hrála propagandistická novinová kampaň, která celý proces provázela.

Dále bych se rád zaměřil na porovnání jednotlivých periodik, to znamená na způsob, jakým psala vybraná periodika o procesu se Závěšem Kalandrou a spol., zda a jak se lišil styl a prostředky v článcích a rubrikách, které se týkaly procesu a zda je možné najít společné a odlišné prvky v reakcích na proces. Domnívám se totiž, že se propagandistická kampaň provázející proces se Závěšem Kalandrou a spol. se promítla do všech vybraných periodik, ale nepředpokládám, že by Lidové noviny používaly stejně štvavý a agresivní styl jako Rudé právo, které bylo vlajkovou lodí KSČ, a rád bych si tuto domněnku ověřil.

Na závěr se budu snažit zjistit, zdali v některém z periodik bylo možné po dobu trvání procesu otisknout článek, který by odsuzoval proces nebo se zastával jednotlivých odsouzených. Osobně jsem však v tomto ohledu skeptický, jelikož redaktoři periodika, kteří by v atmosféře všeobecného schvalování procesu našli odvahu otisknout takový článek, by se jistě v nejbližší době mohli rozloučit nejen s novinářským perem, ale i se svobodou či životem.

2 Kalandrův život⁶

2.1 Rodina a studia

Závěš Kalandra se narodil 10. 11. 1902 ve Frenštátu pod Radhoštěm v rodině MUDr. Břetislava Kalandry a jeho ženy Eleonory, rozené Fišerové. Kalandrovi měli čtyři děti: další dva syny Břetislava a Dušana a dceru Drahomíru.

⁶ (k rekonstrukci Kalandrova života jsem využil dokumentační projekt PhDr. Markéty Doležalové *Závěš Kalandra (1902-1950)*, dostupný na webových stránkách Ústavu pro studium totalitních režimů)

Už v průběhu studia na gymnáziu ve Valašském Meziříčí se Závěš Kalandra začal zajímat o veřejné záležitosti a dobová atmosféra jej přivedla k levicovým myšlenkám. Jeho pozdější publicistickou kariéru již tehdy předznamenal pokus o vydávání studentského, levicově zaměřeného časopisu. Spolupracoval na něm se spolužákem O. Pečem, s nímž se měl později osudově setkat před komunistickým tribunálem. Po složení maturity v r. 1921 pokračoval Kalandra ve studiu na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v oboru klasická filologie a filozofie.

2.2 Vstup do KSČ

Aktivně pracoval ve vedení studentské komunistické frakce (Kostufra) a do komunistické strany vstoupil v r. 1923. Po skončení studia byl jako perspektivní kádr zaměstnán ve stranickém tisku, nejprve jako redaktor Československé komunistické korespondence (ČKK). Jeho kariéra publicisty se slibně rozvíjela: v r. 1928 byl jmenován šéfredaktorem Rudého večerníku, rok poté se přesunul ve stejné funkci do Rudého práva. Kalandrův zvědavý intelekt se však nedokázal dlouho opájet komunistickou utopií a již v první polovině 30. let se dostavily první konflikty s gottwaldovskou představou o názorově monolitní straně. V r. 1934 Z. Kalandru poprvé zbavili funkcí po drtivé kritice jeho reakce na události v Dolfusově Rakousku. Dočasně jej zachránila pouze popularita jeho publikace k 500. výročí porážky husitského hnutí v bitvě u Lipan („Znamení Lipan“, vydáno v r. 1935. Kalandrovou knižní prvotinou byla v r. 1932 vydaná „Zapovězená Ženeva“). Soudruzi mu milostivě umožnili redigovat Haló noviny a Tvorbu.

2.3 Rozchod s vedením KSČ

K definitivní roztržce s KSČ došlo v r. 1936 v souvislosti s prvními moskevskými procesy. V Moskvě se účtovalo s celou „starou gardou“ Leninových spolupracovníků. Kalandra stojící dosud na pozicích upřímného leninovce nemohl mlčet k tragické frašce, v níž byli „staří bolševici“ Zinověv, Kameněv a Bucharin obsazeni do rolí přeběhlíků do tábora kontrarevoluce. Rozeslal proto podle adresáře odběratelů Rudého práva nepodepsaný leták s kritikou procesů. V srpnu 1936 vydal společně s bývalým kolegou z Rudého práva J. Guttmannem brožurku „Odhalené tajemství moskevského procesu“. Vyloučení ze strany a první obvinění z trockismu dokonce předcházelo otištění uvedeného spisku. Kalandra skutečným trockistou nebyl, přestože se stýkal s W. Salusem, osobním přítelem a stoupencem L. Trockého. V druhé polovině 30. let se pouze snažil soustředit kolem sebe několik přátel, s nimiž by mohl vytvořit alternativu ke stalinistické politice KSČ, jakousi „žičkovskou“ frakci strany (vydávání časopisu Proletář v r. 1937 a Proletářských novin v r. 1938).

2.4 Kalandrova činnost za okupace

Rozchod se stranou a přesvědčení o nezbytnosti širší nadstranické spolupráce proti fašismu přivedly Kalandru v r. 1937 do obrázkového časopisu Světozor. Dále přispíval do Peroutkovy Přítomnosti a působil v nakladatelství Mazač (vydávání Naučného slovníku aktualit). Kromě politiky se v 30. letech zabýval i psychoanalýzou a Schopenhauerovou filozofií, byl členem Surrealistické skupiny, přátelil se s K. Teigem a propagoval francouzské surrealisty (článek „Čin André Bretona“ z r. 1935). Odtud pramenil jeho zájem o českou mytologii; v předválečných letech začal pracovat na svém největším historickém díle „České pohanství“ (první část rukopisu zabavilo gestapo, dokončeno a publikováno bylo až r. 1947). S Kalandrovým surrealistickým obdobím souvisí i jeho poslední dílo, nedokončená studie o analýze snů „Skutečnost snu“. Cítil nacistickou hrozbu, nedokázal však po okupaci opustit svou ženu, výtvarnici Ludmilu Rambouskou, a okruh intelektuálních přátel, do něhož patřila i láska Franze Kafky, publicistka Milena Jesenská. Podle pozdějších Kalandrových přiznání společně s M. Jesenskou působili v odbojové skupině „V boj“, která měla za úkol organizovat přechody hranic do Polska. Po obsazení republiky sice gestapo o této činnosti nevědělo, přesto Z. Kalandru zatklo již v září 1939 na základě jeho komunistické minulosti. Válku strávil v koncentračních táborech Ravensbrück a Sachsenhausen.

2.5 Od osvobození po zatčení

Po osvobození se již nechtěl politicky angažovat, nýbrž věnovat se výhradně vědecké a spisovatelské tvorbě. Jeho známí později vzpomínali, že se s komunismem zcela rozešel a opakovaně varoval před „Sověty a jejich pomstychtivostí“. Politicky se blížil národním socialistům, o čemž svědčí fakt, že přispíval do jejich periodik. Obnovil styky s přáteli ze studií: s literátem L. Novomeským (z jeho popudu napsal r. 1948 „Zvon Slobody“ – příspěvek k výročí slovenského národního vystoupení r. 1848, vydáno na Slovensku pod pseudonymem Juraj Pokorný) i s O. Peclm. Tím se dostal do okruhu osob, v němž StB začala po únoru 1948 „slídit“ při přípravě politického monstrprocesu, který měl zastrašit všechny kritiky nově nastolených pořádků.

2.6 Zatčení a proces

Záviš Kalandra byl zatčen za zvláštních okolností, jakoby náhodou. Dne 7. 11. 1949 si StB přišla pro MUDr. A. Ungára, Kalandrova přítele a příbuzného (první manželka A. Ungára a manželka Kalandrova byly sestry). Oba bydleli ve stejném domě a právě v okamžiku zatčení si Kalandra přišel zatelefonovat do švagrova bytu. Ústřední motivy Kalandrových výslechů jsou trojího druhu: „trockistická“ minulost, styky s L. Novomeským (výpovědi „na L.

Novomeského“ se zřejmě měly použít později ke kompromitaci „slovenských buržoazních nacionalistů“) a s O. Pečem. Tento starý přítel se stal pojítkem mezi Kalandrou a „ilegální skupinou národních socialistů“, která v představách strůjců procesu organizovala „rozsáhlou prozápadní špionáž“. Kalandra se díky svým poválečným článkům pro zahraniční tisk poznal s Mary Bakerovou, anglickou tlumočnicí americké tiskové agentury United Press a seznámil s ní též O. Pecla. Pecl chtěl získat pravidelné odběratele tiskových zpráv tak, aby zahraniční tisk měl k dispozici nezkreslené informace o situaci v zemi. Jenže v Československu už v té době bylo všechno tajné: od běžných zpráv o potížích v dopravě přetížené přepravou surovin Sovětům až po zprávy o situaci ve výrobě textilu. Vyvrcholením přiznání dosažených vyčerpávajícími výslechy, kdy Kalandra musel odpovídat vestoje desítky hodin, zatímco vyšetřovatelé se střídali, bylo obvinění, že Kalandra sabotoval základní zájmy průmyslu. Měl to provést tak, že předal M. Bakerové ke zveřejnění v americkém tisku seznam švýcarských firem, jejichž prostřednictvím obcházelo Československo americké embargo na strategické zboží. Kalandra byl jeden z mála, kdo si ve skupině třinácti obviněných, kteří stanuli v červnu r. 1950 před Státním soudem jako „členové ilegálního vedení spikleneckého centra“, již na počátku vyšetřování jasně uvědomoval, že o jeho vině bylo rozhodnuto předem. Vzpomínky jeho obhájce JUDr. Vízka potvrzují, že věděl i to, že soudruzi politickou zradu nepromíjejí; očekával trest smrti. Proces trval několik dní. Záviš Kalandra vypovídal 3. 6. 1950. Z dochovaného zvukového záznamu procesu je patrné, že zůstal nezlomen a k absurdním obviněním přistupoval s ironií a sarkasmem. Společně s M. Horákovou, přítelem O. Pečem a J. Buchalem byl odsouzen k trestu smrti. Odvolání ani dojemná žádost o milost adresovaná prezidentovi jeho ženou nemohly na Kalandrově osudu nic změnit.

Před popravou vykonanou brzy ráno dne 27. 6. 1950 mu bylo dovoleno naposledy hovořit s manželkou a předat jí rukopis „Skutečnosti snu“, na kterém pracoval i ve vazbě.

2.7 Dozvuky procesu a rehabilitace

Rozsudek smrti nad Z. Kalandrou měl mezinárodní ohlas, protestovali proti němu francouzští spisovatelé A. Breton a A. Camus. Naopak básníku P. Eluardovi nestál jeho český příznivce a literární kolega ani za pár řádek. V 60. letech usilovala rehabilitační komise Svazu českých spisovatelů o plnou společenskou rehabilitaci Z. Kalandry, včetně vydávání jeho spisů. S nástupem normalizace však tyto snahy padly. Rehabilitace se všem obětem procesu s M.

Horákovou a spol. dostalo až po r. 1989. Z. Kalandra byl roku 1991 vyznamenán in memoriam Řádem T. G. Masaryka I. třídy.⁷

3 Politický proces se Závěšem Kalandrou a spol.

„ Politické procesy patřily k přirozeným jevům komunistického režimu, byly dokonce jednou z podmínek jeho existence a běžným politickým prostředkem. Jako takové je komunistická moc v Československu používala ve velkém rozsahu během svého zakladatelského období v letech 1948-1954, kdy počet jejich obětí dosáhl téměř dvou set tisíc. Soudní proces M. Horáková a spol., jehož výroba trvala od podzimu 1949 do června 1950, měl v historii politických procesů let 1948-1954 klíčový význam. Nejen proto, že šlo o vůbec největší politický proces v poúnorovém Československu, ale také proto, že se při jeho konstruování začal do té doby uplatňovat sovětský vzor a že se role jednotlivých článků mechanismu na výrobu politických procesů jasně vyhranila.“⁸

3.1 Příčiny vzniku procesu

Když se KSČ po únorových událostech v roce 1948 chopila moci, většina obyvatel Československa to přivítala s nadšením a neuvědomovala si dalekosáhlé následky těchto událostí. Jedním z posledních majáků naděje v boji s nastolením úplné totality podle sovětského vzoru byl prezident Edvard Beneš. Ten však nedokázal dlouhodobě odolávat tlaku ze strany komunistů. I díky svému zhoršujícímu se zdravotnímu stavu Beneš 7. června 1948 abdikoval a přijetím jeho demise došlo k úplnému převzetí moci do rukou KSČ. Novým prezidentem se stal Klement Gottwald. Vlivem následujících událostí (všesokolský slet 1948, demonstrace při pohřbu E. Beneše) velká část komunistických funkcionářů požadovala, aby byli zatýkáni a souzeni političtí protivníci bez ohledu na míru svého provinění a stranickou příslušnost z důvodu zabránění dalších demonstrací a manifestací proti vládnoucímu režimu. Hlavní pokyn však vyšel ze Sovětského svazu, odkud si Klement Gottwald s Rudolfem Slánským přivezli místo potvrzení „ československé cesty k socialismu“ Stalinovo rázné dogma o zostřování třídního boje v období budování socialismu.

⁷ DOLEŽALOVÁ, M.: *Závěš Kalandra (1902-1950)* [online]. [cit. 2011-04-26]. Dostupné na WWW: <<http://www.ustrcr.cz/cs/zavis-kalandra>>.

⁸ KAPLAN, K.: *Největší politický proces „Milada Horáková a spol.“*, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR Praha, Brno 1995, str. 5.

Masová nezákonnost, která se v plné míře rozvinula v naší zemi po únorových událostech roku 1948, vyvrcholila politickými procesy.⁹ Cílem těchto procesů bylo v první fázi zastrašení všech, kteří by se chtěli nově nastolenému režimu postavit na odpor. Nejvíce se obávali důstojníků, účastníků dřívějších odbojů a inteligence. Karel Kaplan o nich napsal:

„1. sloužily k prosazení mocenského monopolu a k zajištění režimu; bylo zdánlivým paradoxem, že v zakladatelském období působily jako stabilizační faktor režimu, později však zcela opačně;

2. napomáhaly k prosazení záměrů moci a též sovětských velmocenských plánů, dokonce pro hlubokou a rychlou přestavbu všech společenských oblastí v letech 1948-1953 se stávaly politické procesy nezbytnými;

3. fungovaly jako způsob řešení trvalého napětí mezi společností, občany a mocenským monopolem, jako způsob likvidace skutečných i vymyšlených odpůrců režimu, kritiků oficiální politiky a též řešení sporů a konfliktů, které vznikaly v řadách nositelů a vykonavatelů moci;

4. měly ideologické poslání, poskytovaly „důkazy“ o správnosti oficiální politiky zahlazovaly skutečné příčiny neúspěchů, protiklady mezi vyhlášenými proklamacemi, sliby a skutečností, a vydávaly je za dílo nepřátel socialismu, a nikoli oficiální politiky;

5. působily jako nejúčinnější zdroj psychózy strachu a vytvářely tíživou atmosféru podezřívání, politické hysterie, agentománie’.¹⁰

Sovětské komunistické vedení požadovalo po komunistických stranách ve všech „satelitních“ zemích, tedy i po KSČ, aby po vzoru politických procesů z let 1936-1937 v SSSR proběhl v Československu a dalších „satelitech“ obdobný monstrproces, který by byl odstrašujícím příkladem pro celou tehdejší společnost, ve které ještě neutechly náznaky protikomunistických nálad. Gottwaldovo vedení tak začalo usilovně připravovat půdu pro první procesy, kdy během několika měsíců začalo obměňovat justiční aparát, kam na místa soudců a prokurátorů dosazovalo stranicky „důvěryhodné“ lidi. První procesy byly namířeny zejména proti oponentům KSČ. *„1. září 1948 byl zahájen proces proti skupině profesora Vladimíra Krajiny. Tento nejvýznamnější představitel nekomunistického protinacistického odboje byl v nepřítomnosti odsouzen k dvaceti pěti letům vězení za údajné zrazování domácího odboje a řízení špionážní sítě v zájmu západních mocností v letech 1945-1948. Krajina však včas*

⁹ FRANCEK, J. Zločin a trest v Českých dějinách. 2. vydání, Praha 2000, str. 398.

¹⁰ FRANCEK, J. Zločin a trest v Českých dějinách. 2. vydání, Praha 2000, str. 398.

uprchl za hranice, pět spoluobžalovaných dostalo tresty od šesti měsíců do osmi let. Krajinův tajemník Josef Herold zemřel ve vězení. Byl to první proces, od kterého se odvíjely procesy následné, neboť Krajina měl spolupracovníky: odbojáře, tajemníky národně socialistické strany či státní úředníky po celé zemi. Tato první vlna procesů měla odstranit osobnosti, které komunisté pokládali za své hlavní odpůrce z let 1945-1948.¹¹ V roce 1949 se politické procesy rozšířily i na mezinárodní scénu. „ V Bulharsku proběhl proces s vedoucím funkcionářem komunistické strany Trajko Kostovem, v Maďarsku s ministrem zahraničí, Španělskem László Rajkem. Zejména v tomto procesu se několikrát uvádělo Československo, maďarská a polská bezpečnost u zatčeného amerického novináře Noela Fielda vyrobila stopy vedoucí k československým občanům. Noel Field totiž za války působil ve Švýcarsku jako představitel amerických humanitárních organizací, pomáhal protifašistickým odbojářům v okupované Evropě. Pracoval tam rovněž pro sovětské i americké válečné zpravodajství a udržoval styk s představitelem československé vlády, národním socialistou JUDr. Jaromírem Kopeckým, setkával se i s českými komunisty, jako byli lékařka ze španělské války MUDr. Vlasta Veselá a Gejza Pavlík.¹²

Vedoucí představitelé KSČ si velmi dobře uvědomovali, že mají jedinečnou příležitost na opravdu velký monstrproces, který by mohl zastínit politické procesy v jiných socialistických zemích (Rajka a spol.), jelikož Kopecký mohl prozradit důležité informace o členech národně socialistické strany, kde pracovala řada odbojových skupin. Tyto skupiny uznávaly jako své ústředí „politickou šestku“, v jejímž čele stála Milada Horáková a Josef Nesvátal. V září 1949 si proto podle Karla Kaplana vedení KSČ vyžádalo sovětské poradce pro odhalování nepřátelských živlů, kteří měli s vykonstruováním politických procesů bohaté zkušenosti. Karel Kaplan o jejich příjezdu ve své knize píše: „ *Vyšetřovatelé a také vedoucí funkcionáři Státní bezpečnosti zpracovávali J. Kopeckého k výpovědím o ilegálním vedení národně socialistické strany. Zpočátku zůstával J. Kopecký poněkud stranou zájmu, vyšetřovatelé se soustřeďovali na odhalení československého Rajka. A právě k tomu přišli na pomoc dva experti sovětské bezpečnosti, o které požádali Moskvu 16. září 1949 K. Gottwald a R. Slánský. Za týden obdrželi souhlasnou odpověď a na počátku října už v Praze působili poradci Lichačev a Makarov. Jako zkušení výrobci velkých procesů brzy poznali, že z okruhu osob zatčených v Československu v souvislosti s případem Field proces budapeštského rozsahu a*

¹¹ BOUČEK, J.: 27. 6. 1950. *Poprava Závěše Kalandry. Česká kulturní avantgarda a KSČ*, Havran, Praha 2006, str. 134.

¹² BOUČEK, J.: 27. 6. 1950. *Poprava Závěše Kalandry. Česká kulturní avantgarda a KSČ*, Havran, Praha 2006, str. 135.

významu nevyrobí.“¹³ Jaroslav Bouček již dává jejich příjezd do souvislosti s následujícími zatčeními. „Přijeli poradci Lichačev a Makarov, kteří připravovali Rajkův proces. Kopecký, Veselá i Pavlík byli v říjnu 1949 zatčeni. Kopecký byl místopředsedou zahraničněpolitické komise národně socialistické strany. Státní bezpečnosti přišlo vhod, že předsedkyní komise byla poslankyně Milada Horáková, zatčená již 27. září 1949 na základě několika schůzek se svými stranickými kolegy, uskutečněných v roce 1948.“¹⁴ Proto byla Milada Horáková dosazena do čela tohoto vykonstruovaného procesu, jelikož KSČ šlo zejména o diskreditaci socialistických stran. Karel Kaplan ve své knize *Komunistický režim a politické procesy v Československu* důvody jejího dosazení do čela procesu upřesňuje. „Bezpečnostní komise ÚV KSČ přisuzovala připravovanému procesu značný význam a věnovala mu velkou péči. Dokonce změnila jeho politickou koncepci, kterou původně navrhovalo vedení StB. To koncipovalo proces proti „domácí reakci“, avšak bezpečnostní komise rozhodla, že bude zaměřen hlavně proti mezinárodní reakci, v první řadě americké. Domácí reakce figurovala jen jako její zrádný nástroj a spojenec. Změna politické koncepce dala procesu jiné poslání a profil, což vyžadovalo podstatně doplnit vyšetřování, protože podle bezpečnostní komise ÚV KSČ nebyla totiž role mezinárodní reakce dostatečně a přesvědčivě prokázána. Zároveň skončilo váhání, koho postavit jako vedoucí postavu procesu. Pro svou dřívější funkci v zahraničněpolitické komisi své strany a v parlamentním výboru a také jako respektovaná představitelka odboje proti režimu i pro časté spojení s emigrací byla do čela postavena Milada Horáková namísto původně uvažovaných J. Nesvátala, F. Zemínové nebo A. Kleinerové.“¹⁵

Záviš Kalandra, o jehož okolnostech zatčení jsem se zmiňoval výše, byl zatčen 9. listopadu 1949 v rámci hromadného zatýkání národních socialistů. Komunistické vedení tak dostalo nejdůležitější věc pro vznik a přípravu procesu, což byli nevinní lidé, na kterých chtěl vládnoucí režim demonstrovat svou moc a ukázat varovný prst všem, kteří by se chtěli pokusit s tímto režimem bojovat, nebo mu odporovat.

3.2 Příprava procesu

Pro zdárnou přípravu bylo nutné získat a zajistit co nejvíce kompromitujících údajů proti zatčeným a vytyčit koncepci procesu. Skvěle odvedenou práci měli v tomto směru odvést

¹³ KAPLAN, K.: *Největší politický proces „Milada Horáková a spol.“*, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR Praha, Brno 1995, str. 115.

¹⁴ BOUČEK, J.: 27. 6. 1950. *Poprava Záviše Kalandry. Česká kulturní avantgarda a KSČ*, Havran, Praha 2006, str. 136.

¹⁵ KAPLAN, K. a kol.: *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, Barrister & Principal, Brno 2001, str. 67.

pozvaní sovětských poradců, od nichž si KSČ slibovala velké výsledky. Jejich práci objasňuje ve své knize Karel Kaplan. „Podle vzoru sovětských procesů jej koncipovali jako velké spiknutí s ústředím a s řadou následných (neboli návazných) procesů v krajích. „Ústředí“ sestavili z obžalovaných reprezentující různé politické směry, přičemž někteří se vůbec neznali nebo se nikdy nestýkali.¹⁶ Řídili se výrobní technologií sovětských monstrprocesů. Konstrukce procesu musela nezbytně splňovat dvě zásady: 1. ukázat velikost nebezpečí nepřátelské činnosti pro stát a pracující lid. Proto se vytvářela rozsáhlá síť ilegálních skupin po celé zemi, řízených ústředím, ve kterém byly zastoupeny hlavní politické směry odporu; 2. cíle a metody ilegální aktivity musely být prezentovány veřejnosti v nejhrůznějších barvách a rozměrech: zničení existujícího režimu z pokynu imperialistů muselo figurovat jako její cíl a v rejstříku obviněných nesměla chybět špionáž, vlastizrada, příprava teroristických akcí a vražd, sabotáže, spojení s nepřátelskou cizinou, kalkulace s třetí světovou válkou a dokonce příprava na ni.“¹⁷ „Důležité, a snad hlavní slovo ve vyšetřování a ve výrobě procesu měli sovětské poradci Lichačev a Makarov. Z pozadí vyšetřování řídili, určovali jeho směr, schvalovali a upravovali výslechové protokoly a prostřednictvím československých vyšetřovatelů vynucovali podpisy upravených protokolů, často se sami zúčastňovali výslechů.“¹⁸ Jelikož předchozí politické procesy v Československu žádné velké protistátní spiknutí neodhalilo, jevila se takto rozvržená koncepce procesu jako ideální a progresivní metoda. Navíc bylo potřeba přinést do vyšetřování novou metodu, kterou se prezentovali poradci z SSSR. „Při vyšetřování akce Střed uplatnili mnohé sovětské zkušenosti. K nejdůležitějším novotám patřily otázkové protokoly. Zaváděly se postupně, mimo jiné i podle schopností vyšetřovatelů. V prosinci 1949 se však už jejich používání stávalo běžným, hlavně u zvlášť důležitých vyšetřovaných. Druhou novotou byly nepřetržité výslechy, které měly oběť rychle vysílit, unavit a přivést ji k tzv. psychologickému zlomu. Ten považovali poradci za důležitý bod vyšetřování, kdy si oběť uvědomí beznadějnost svého odporu a obhajoby a vypovídá podle požadavků vyšetřovatele a jeho výslechového plánu. Nepřetržité výslechy rovněž podlamovaly u vyšetřovaného schopnosti úsudku a omezovaly, někdy i vylučovaly promyšlení odpovědi. Otázkové protokoly umožňovaly, aby po nepřetržitém výslechu psychicky vyčerpaný a zlomený člověk přijal v protokolu formulace, v nichž se sám nazývá nepřítelem, agentem imperialismu apod. Jen

¹⁶ KAPLAN, K. a kol.: *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, Barrister & Principal, Brno 2001, str. 6.

¹⁷ KAPLAN, K. a kol.: *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, Barrister & Principal, Brno 2001, str. 125.

¹⁸ KAPLAN, K. a kol.: *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, Barrister & Principal, Brno 2001, str. 122.

*zvlášt' silným jedincům se podařilo psychologickému zlomu odolat.*¹⁹ O těchto zavedených metodách vypověděl v roce 1955 Vladimír Kohoutek, tehdejší vyšetřovatel Státní bezpečnosti a přímý účastník přípravy procesu. „*Učení protokolů nazpaměť bylo zavedeno v případě Horáková a spol., jehož vyšetřování vedl a řídil M. Moučka. Vedoucí vyšetřovací skupiny Bohumil Doubek potvrdil, že v přípravě procesu s M. Horákovou se začalo s používáním konfrontací, tzn. usvědčovacích protokolů, s těmi, kteří odmítali doznání, a s otázkovými protokoly, které popsal V. Kohoutek: vyšetřovatel shromáždil materiál usvědčující obviněného, z něho pak formou otázek a odpovědí vypracoval nástin protokolu, který stejně jako u konfrontace upravoval náčelník a poradce. V nástinu protokolu zůstávala jen volná místa pro odpovědi obviněného, jejich obsah vyšetřovatel znal a měl jich při výsleších docílit.*“²⁰

Ne vždy však byli sovětští poradci s protokoly, které vypracovali českoslovenští vyšetřovatelé, spokojeni, jak dokládá Kohoutkova příprava vzorového protokolu s Jaromírem Kopeckým. „*Sovětští poradci nesouhlasili s jeho plánem závěrečného protokolu s vyslychaným Jaromírem Kopeckým a prosadili se souhlasem vedoucího evidenčního odboru ÚV KSČ, později náměstka národní bezpečnosti Karla Švába, že se protokoly musejí psát jinak. Nadiktovali 15-20 otázek a tvrdili, že musí zahrnovat všechny odpovědi vyslychaného. Aby nemohl J. Kopecký prosazovat svá stanoviska, poradci Kohoutkovi nařídili, aby odpovědi sestavil sám, přičemž mu nadiktovali, jak mají odpovědi vypadat. Potom vyšetřovatelé a vyslychaný dali dohromady odpovědi. Za nějakou dobu se k výsledku dostavil Šváb a jeho zástupce a „přinesli s sebou již načisto napsané protokoly. Tyto dali vyslychanému přečíst a žádali jej, aby je podepsal. Vyžádal si nějaké menší úpravy a protokoly podepsal.“ Na následující poradě všech vyšetřovatelů je Šváb kritizoval, že neumějí psát protokoly, a jako vzor jim předčítal zmíněný protokol. Jako zásadní linie bylo uvedeno, že od té doby se budou protokoly psát bez obviněných, a to pouze faktograficky, bez uvádění polehčujících okolností. Tato praxe se udržovala do roku 1951, kdy se protokoly sepisovaly opět s obviněnými, nikoli však čistopisy, protože návrhy byly ještě před podpisem předkládány náčelníkům a poradcům ke schválení.*“²¹

¹⁹ KAPLAN, K. a kol.: *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, Barrister & Principal, Brno 2001, str. 67.

²⁰ KAPLAN, K. a kol.: *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, Barrister & Principal, Brno 2001, str. 6.

²¹ ²¹ KAPLAN, K. a kol.: *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, Barrister & Principal, Brno 2001, str. 7.

Z Kohoutkovy výpovědi je patrné, že sovětsí poradci byli na přípravu procesu velmi dobře připraveni a snažili se nepodcenit sebemenší detail, který by mohl narušit jejich plán na vykonstruování monstrprocesu. Při obstarávání důkazů proto neváhali použít další osvědčenou sovětskou metodu. „Poradci přesvědčovali své československé kolegy, že nepřítel po sobě nezanechává stopy a všechny písemné či jiné důkazy o své činnosti ničí. Vyšetřovatel tedy dostává svého vyšetřovaného většinou bez důkazů, s čistým listem, a musí si usvědčující důkazy o jeho nepřátelské činnosti obstarat sám. K tomu sloužily především výsledky a konfrontace. Vyšetřovatelům bylo vštěpováno, že usvědčit osobu z nepřátelské činnosti je jejich povinností a všechny prostředky vedoucí k doznání jsou přiměřené a povolené. Všechna tato politická i odborná zdůvodnění uvolňovala cestu k dalšímu a hroživému vystupňování nátlaku a fyzického násilí, kterého už dříve „domácí vyšetřovatelé“ používali.“²² Jak byl tento mechanismus uváděn v praxi, o tom svědčí svědectví vedoucího vyšetřovací skupiny B. Doubka z 30. 8. 1955: „Hlavní linií při vyšetřování bylo přimět vyšetřovance k doznání za každou cenu, i když v převážné většině případů jsme nedostali od operativy vůbec žádný materiál nebo materiál naprosto nehodnotný. Když jsem se proti tomu bránil, bylo mně zejména poradci Lichačevem, Makarovem a Galkinem zdůrazňováno, že nejlepším materiálem je vyšetřovanec a že je třeba si s ním vědět rady. Hlavními mými učiteli v té době byli poradci Lichačev a Makarov a po jejich odchodu další poradci, kteří se této linii nadále drželi. Já jsem pak ve své velitelské pravomoci postupoval podle jejich pokynů. Protože jsme neměli k vyšetřování obvykle téměř žádných usvědčujících materiálů, bylo nám, mně, Karlu Košťálovi i jiným, všemi poradci zdůrazňováno, že rafinovaný nepřítel a zkušený špion nezanechává po sobě nebo po své činnosti usvědčující materiály a že je třeba ho k doznání přinutit. Protože však takoví lidé jsou obvykle neobyčejně zatvrzelí, je třeba nedat jim čas k tomu, aby se mohli k výsledkům připravit. Poradci bylo zdůrazňováno, že je nutno vyšetřovance nervově vyčerpat a přesvědčit je o tom, že již nemají žádnou naději na záchranu a že jen doznání přednášeného obvinění jim může zajistit alespoň nepatrné výhody. Z toho vyplynulo, že jsem zavedl podle pokynu K. Švába výsledky 14 až 16 hodin denně a podle pokynu poradců jsem je rozdělil tak, aby vyšetřovanec si nemohl odpočinout. Pracovní doba pro vyšetřovací pracovníky byla stanovena od 8 hodin ráno do 16 hodin odpoledne, pak přestávka a opět od 20 hodin do 24 hodin v noci. Takto rozdělená pracovní doba byla však používána jen do odchodu poradců Lichačeva a Makarova v roce 1950. Po této době jsem nařídil pracovní dobu u důležitějších případů od 8 hodin ráno do 23 hodin v noci a u méně

²² ²² KAPLAN, K. a kol.: *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, Barrister & Principal, Brno 2001, str. 123.

důležitých od 8 hodin ráno do 21 hodin v noci. Přitom podotýkám, že v těch případech, kdy se usilovalo o „zlomení“ vyšetřovance, nařídil jsem, případně dal souhlas, nasazení skupin na střídání po 8 nebo 12 hodinách nepřetržitě přes celý den a noc, až se dosáhlo žádaného výsledku. Touto pracovní dobou bylo sledováno to, že vyšetřovanec měl sníženu nebo vůbec znemožněnu dobu odpočinku, že se vyčerpával fyzicky i duševně a nemohl klást vyšetřovacím pracovníkům odpor.“²³

Bedřich Hájek, který byl pracovníkem aparátu ÚV KSČ a byl uvězněn v roce 1951, ve svých vzpomínkách na vyšetřování uvádí doklad o tom, jak se snažili vyšetřovatelé pomocí výhrůzek docílit jeho přiznání. Jelikož se tato vzpomínka vztahuje k procesu s Miladou Horákovou a k osobě Závěše Kalandry, považuji za nutné ji uvést. *„Jednou, když vyšetřovatel byl mojí neústupností krajně rozzloben, mi prohlásil: V této místnosti jsme kdysi tři dny a tři noci roztáčeli Kalandru. To víte – my jsme se střídali, ale on byl tady po celou dobu. Když už nemohl stát na nohou (podle ruzyňských zvyků se po celou dobu, tedy 72 hodin, nesměl posadit) a ležel na zemi, pak nám podepsal. Tak si to, Hájku, rozmyslete.“²⁴*

Z uvedené vzpomínky vyplývá, že jak Závěš Kalandra, tak ostatní obžalovaní svá doznání neučinili dobrovolně, ale pod tvrdým nátlakem, kdy se po skončení výslechu patrně vyšetřovaný mnohdy ani nedokázal čitelně podepsat do protokolu. O takových praktikách se však veřejnost nikdy nemohla a ani neměla dozvědět.

3.2.1 Příprava procesu - výslechy

Jelikož vyšetřovatelé již znali a osvojovali si nové sovětské metody vyšetřování, mohlo se postoupit k výslechům obžalovaných, které probíhaly od listopadu 1949 do března 1950. Již během listopadových výslechů dostali vyšetřovatelé od zatčených celou řadu informací, na jejichž základě bylo možné vytyčit směr, kterým by se měl proces ubírat. Na základě výpovědí se ustoupilo od pozornosti věnované osobám z okruhu bývalého prezidenta Edvarda Beneše a vyšetřovatelé se začali více zajímat o ilegální činnost zatčených. V prosinci 1949 už bylo sesbíráno dost informací, aby se daly sestavit základní obrysy ilegální činnosti. Tyto informace však ještě nemohly být základem velkého monstrprocesu, jelikož dlouhé výslechy zatím nepotvrdily existenci ústředního odboje a další protistátní akce. Jelikož další výslechy

²³ KAPLAN, K. a kol.: *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, Barrister & Principal, Brno 2001, str. 124.

²⁴ BOUČEK, J.: *27. 6. 1950. Poprava Závěše Kalandry. Česká kulturní avantgarda a KSČ*, Havran, Praha 2006, str. 137.

mohly dosavadní informace jen rozšířit, bylo přistoupeno k otázkovým protokolům a konfrontacím, které měly ze zatčených dostat informace o jejich protistátních aktivitách.

„ Podle představ o složení „Direktoria“, které obsahovala zpráva z října 1949, věnovali vyšetřovatelé největší pozornost J. Nestávalovi, F. Zeminové a M. Horákové. Brzy se však jejich zájem rozšířil o další – o A. Kleinerovou, O. Pecla a F. Přeučila. O tyto lidi se vyšetřovatelé nejvíce zajímali ve výsleších dalších vězňů, a s nimi také uspořádali připravené konfrontace. Ty nahrazovaly nedostatek důkazů. Příprava konfrontací spočívala v tom, že vězeň, kterého k ní použili, se naučil odpověď napsanou vyšetřovatelem a odříkal ji předvedenému vyšetřovanému. Ten s ní buď souhlasil, nebo ji odmítl. Vyšetřovatel však vždy za pravdivý důkaz považoval svůj vlastní výklad, přednesený zpracovaným vězněm. J. Nesvátal musel projít dvanáct konfrontacemi, F. Zeminová více než pěti, M. Horáková deseti, A. Kleinerová patnácti, F. Přeučil více jak šesti. Poněkud méně konfrontací zažili Z. Peška, V. Dundr, B. Hostička, J. Křížek, Z. Kalandra aj.“²⁵

Vyšetřovatelé si tak během těchto konfrontací vytvořili představu, jak sestaví vedoucí skupinu zatčených, a pak se na ni snažili co nejpodrobněji zaměřit. Jelikož již měli od vedoucí skupiny dostatek informací, zaměřili své výsledky s ostatními účastníky procesu právě na vedoucí skupinu. Jejich vynucené výpovědi pak posloužily jako základní kámen budoucích konfrontací s vedoucí skupinou. Ve většině případů se vyšetřovatelům podařilo dosáhnout svého, ovšem některých doznání se nepodařilo docílit, jako při výslechu O. Pecla k Záviši Kalandrovi, kdy se vyšetřovatel snažil docílit doznání o spolupráci Peclovy a Kalandrovy ilegální skupiny. Toto doznání se opíralo o velmi chabé základy a Pecl z něj umně vyargumentoval. Takových situací však během konfrontací a výsledků příliš mnoho nenastalo.

Spolu s přibývajícimi výsledky od začátku roku 1950 ubývaly u vyšetřovaných síly k odporu a vyšetřovatelé tak mohli začít zpracovávat otázkové protokoly, které by se daly použít u soudu. Konečné formulace podepisovali vyšetřovaní pod nátlakem i násilím, ale i s vírou a nadějí, že by je mohli případně u soudu odvolat. Stále se však nacházeli takoví, kteří odmítali protokoly podepsat. Tito vyšetřovaní nebyli podle poradců zatím připraveni na proces, jelikož k soudu mohli jít jen psychicky zlomení lidé, kteří potvrdí a doznají, co podepsali ve svých protokolech.

²⁵ KAPLAN, K. a kol.: *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, Barrister & Principal, Brno 2001, str. 126.

Během prvních měsíců roku 1950 se vyšetřování dostalo do své zatím nejintenzivnější fáze, ze které vykryštovala zpráva „Direktorium československého odboje“ z 11. února 1950, která byla vyšetřovateli označena za zatím nedokončenou z důvodu neukončení procesu. Ve srovnání s obdobnou dřívější zprávou z prosince 1949 rozkryli vyšetřovatelé přípravu procesu ve dvou směrech. „Více než další doznání, vynutili si takovou kombinaci a interpretaci dosavadních poznatků, aby se přiblížili vlastní politické koncepci chystaného procesu, a rozšířili ilegální síť o další skupiny, tentokrát hlavně ve všech československých krajích. V jejich koncepci sestávala „Direktorium čs. odboje“ ze dvou politických směrů, národně socialistického a sociálnědemokratického, třetí – lidovecký – zahrnut nebyl, neboť už byl odsouzen. Zpráva sice hovořila o třech součástech „podzemí koordinovaného v jeden blok“, ale výklad činnosti se soustředil na složky dvě – socialistické. Snaha prokázat nebo zkonstruovat tuto jednotu tří nekomunistických stran bývalé Národní fronty v čele s ilegálním ústředím sice byla ve vyšetřování velice silná, ale stále málo úspěšná.“²⁶

Za dalších šest týdnů, během kterých intenzita vyšetřování gradovala, zaslalo vedení Státní bezpečnosti zprávu o stavu, ve kterém se nalézá vyšetřování tzv. Direktoría, bezpečnostní komisi ÚV KSČ, ve které podává informace o skončení vyšetřování a co nejrychlejší přípravě k inscenaci veřejného procesu. Zpráva dále informuje o orientaci StB na vnitrostátní obsah ilegální činnosti u vyšetřovaných, jelikož role zahraničních agentů nebyla v dostatečné míře prokázána. Ve zprávě se také píše, „aby byl proces politicky zaměřen proti „domácí kontrarevoluci“, poúnorové emigraci a na diskreditaci některých diplomatických úřadů v Praze. V dosavadním politickém složení „Direktoría“ byli k zástupcům národně socialistické a sociálnědemokratické strany přiřazeni reprezentanti strany lidové a trockistů. Byl definován cíl ilegálního hnutí: „nastolit vládu buržoazie a obnovit kapitalismus“. Prostředky, kterými měl být uskutečněn, zněly ovšem velice nepřesvědčivé: odpůrci režimu chtěli překazit sjednocení dělnické třídy, ovládnout obrozené politické strany, rozbít Národní frontu a odbory, využívat spojení s exilem aj.“²⁷

Poněvadž zpráva byla důkladná, byly v ní obsaženy i důležité informace o největších slabínách procesu, které spočívaly v nedostatečném „zpracování“ jednotlivých vyšetřovaných. Vyšetřovatelé si byli jisti pouze u čtyř navrhovaných obžalovaných, že nebudou u soudu klást absolutně žádný odpor a neodkloní se od předem připraveného scénáře. Zvláště u tří

²⁶ KAPLAN, K. a kol.: *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, Barrister & Principal, Brno 2001, str. 130.

²⁷ KAPLAN, K. a kol.: *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, Barrister & Principal, Brno 2001, str. 130-131.

obžalovaných žen si vyšetřovatelé nemohli být jisti, zda u soudu nevystoupí s pokusem o obhajobu svých vlastních politických názorů, což by mělo na proces velmi neblahé účinky.

„Bezpečnostní komise ÚV KSČ předložený návrh sice schválila, ale s významnými změnami. Ty se netýkaly složení obviněných, ale politické koncepce a nelíbil se také název procesu. Převážil názor, aby se proces zaměřil proti mezinárodní reakci, zejména americké, a dosud převládající vnitrostátní zaměření bylo potlačeno. V souvislosti s tím se však poukazyvalo na nedostatečně prokázanou aktivní roli imperialismu. Tato změna v politické koncepci dávala procesu nový rozměr a vyžadovala při zachování sestavy obětí další výsledky zaměřené na mezinárodní kontext. Ještě více vystoupilo do popředí postavení Milady Horákové jako ústřední postavy procesu a úvahy o vedoucí úloze F. Zeminové, J. Nesvátala a A. Kleinerové definitivně zmizely.“²⁸

Sestava obviněných byla definitivně dokončena v dubnu 1950. Výrobci procesu vybírali z několika desítek možností a nakonec vybrali 13 hlavních obětí. Zajímavostí jistě je, že se někteří obvinění vzájemně prakticky neznali nebo se přestali scházet po únorovém převratu. *„To byl výsledek nové metody tzv. svodek. Znamenalo to umělé vytváření údajných podvratných organizací záměrným spojováním osob, které spolu nesouvisely, ale měly se dopustit stejného zločinu.“²⁹* Na tuto skutečnost dopltil i Závaš Kalandra, který většinu obviněných ani neznal, ale vaz mu srazila přátelství s Oldřichem Peclm a Antonií Kleinerovou. Každý ze 13 obviněných byl vybírán velmi pečlivě, aby dokonale zapadl do zkonstruovaného „ilegálního vedení“.

3.2.2 Příprava procesu – důvody obžaloby

O všech 13 obviněných vypracovala Státní bezpečnost 23. března 1950 zprávu, ve které nastiňuje důvody, pro které měli být obvinění odsouzeni.

„Závaše Kalandru (1902) zařadili konstruktéři tzv. Direktoría jako „vedoucího trockistické skupiny“. Toto označení bylo totiž podle sovětského vzoru dostatečným důvodem k věznění a pro poradce a vyšetřovatele vítanou příležitostí pro zařazení do vedoucího útvaru odboje. Z Kalandra, jeden z nejvýznamnějších předválečných komunistických funkcionářů, kteří se rozešli se stranou po moskevských monstrprocesech, byl téměř automaticky považován za trockistu. Původně se o něm pro Direktorium vůbec neuvažovalo, protože kromě O. Pecla a A. Kleinerové nikoho osobně neznal a navíc Státní bezpečnost s „trockistickou skupinou Z.

²⁸ KAPLAN, K.: *Nekrvavá revoluce*, Praha 1993, str. 276.

²⁹ BOUČEK, J.: 27. 6. 1950. *Poprava Závaše Kalandry. Česká kulturní avantgarda a KSČ*, Havran, Praha 2006, str. 140.

Kalandry“ připravovala samostatný proces. V polovině března však jejího vedoucího začlenili do tzv. Direktoría. Konstrukce Kalandrova zapojení vedla přes jeho styky s O. Peclem a Kalandrou zprostředkované „spojení“ na americkou novinářku. Na těchto důkazech se vyšetřovatelé snažili vynutit doznání o spolupráci Peclovy a neexistující Kalandrový skupiny.“³⁰

Jeho zatčení bylo ve své podstatě nešťastnou náhodou. Z výpovědi K. Pucherny, vyšetřovatele Státní bezpečnosti, který vyšetřoval i Závíše Kalandru, je patrné, že Kalandra nebyl v okruhu hlavních cílů v době, kdy došlo k jeho zatčení. V první výpovědi, sepsané 10. listopadu, Kalandra zřejmě bez nátlaku vypovídal o své politické činnosti a jistě nemohl tušit, jak si svou výpovědí může přihoršit. Státní bezpečnost již dlouhodobě sledovala jeho kontakty, kdy jí hlášení o jeho aktivitách podával i domovník v domě, kde Kalandra bydlel. Státní bezpečnost Kalandru už nepropustila a díky vztahům s O. Peclem začala připravovat jeho spojení s velkým monstrprocesem. Jeho výslechy probíhaly od listopadu 1949 až do února 1950. V protokolu *Mé doznání* z 24. listopadu 1949 Kalandra vypověděl o Peclových zprávách předaných západnímu tisku, kde (na nátlak vyšetřovatelů) doznává protizákonnost svého jednání, jelikož prováděl hospodářskou špionáž pro cizí mocnosti a zprávy, které předával, měly jednoznačně protistátní ráz. S postupujícím časem musel přistupovat na čím dál ostřejší formulace ze strany vyšetřovatelů, kteří se snažili přimět Kalandru k doznání spolupráce s Peclem a zahraničními novináři Smithem a hlavně Bakerovou. V protokolu z 28. prosince 1949 *Zhodnocení mé protistátní činnosti* Kalandra doznával, že během let 1945-1948 byla celá jeho politická a novinářská činnost protistátní. „*Jsem vinen – do února 1948 – tajným spolčováním a spojením se zahraničními agenty s cílem zadržet další vývoj k socialismu u nás. Jsem vinen – po únoru 1948 – špionáží, prováděnou ve spojení s podzemní organizací nár. soc. rázu a prostřednictvím zahraničních agentů s cílem ochromit další zdárný hospodářský rozvoj Československa a napomáhat k návratu měšťácké demokracie a kapitalismu. Cítím se vinen nepřátelstvím k lidové demokracii, Sovětskému svazu a k socialismu. Subjektivně jsem se dosud za trockistu nepokládal, považoval jsem se za sociálního demokrata, který chce málo socialismu a hodně demokracie. Je-li však třeba*

^{30 30} KAPLAN, K. a kol.: *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, Barrister & Principal, Brno 2001, str. 135.

posuzovat věci objektivně a vidět v trockismu platformu zrádců komunismu, kteří od něj přešli ke kontrarevoluci, pak musím uznat, že jsem dlouho stál v řadách trockistů.“³¹

V tomto přiznání je velmi dobře vidět kvalitně odvedená práce vyšetřovatelů a sovětských poradců, kteří za necelé dva měsíce dokázali z Kalandry dostat těžko uvěřitelná přiznání, zejména pro ty, kteří byli jeho blízkými přáteli a spolupracovníky. Během následujících měsíců tak mohli vyšetřovatelé přistoupit k otázkám na řadu dalších lidí (Pecl, Novomeský, Teige, Kolman), které pak posloužily jako základ konfrontace (zejména u Oldřicha Pecla). Teprve 17. března 1950 podala Státní bezpečnost na Kalandru trestní oznámení a jeho záškodnická činnost byla podle StB rozdělena takto: „*V listopadu 1945 měl založit na podnět Wolfganga Saluse ilegální protistátní trockistickou skupinu a konat s ní pravidelné schůzky do února 1948. „ Svůj boj vedli nejen štvavými protistátními řečmi, ale k tomuto používali i časopisů, jako časopis Třídní boj, Cíl, Slovo pracujících, Sociální demokrat.“ Byl organizátorem dalších trockistických skupin, tj. skupiny trockistů na umělecko-průmyslové škole, Jack London Clubu, podílel se na rozvratné činnosti skupiny Regentská rada. V říjnu 1948 prý trockistickou skupinu obnovil, aby předával zahraničním agentům politické a hospodářské zprávy, které měly poškodit zájmy ČSR.*“³²

Mezi další obžalované patřila Milada Horáková a Josef Nesvátal.

„Do čela postavili Miladu Horákovou (nar. 1901), protože byla výraznou politickou osobností s vyhraněným politickým myšlením a postojem k režimu, vyznačovala se iniciativou a aktivitou v protikomunistickém odporu a měla pro proces tolik potřebné mezinárodní styky, zejména s exilem (P. Zenklem a H. Ripkou). V „ilegálním vedení“ zastupovala národněsocialistický směr. Na zařazení M. Horákové výrobcům procesu zvláště záleželo, rozhodli se pro ni i za cenu rizika jejího vystupování u soudu. V jiných případech veřejných procesů to nedělali.

Josefa Nesvátala (1900) situovali nejdříve jako vedoucího, nakonec jako jeho zástupce. O jeho výběru do tzv. Direktoría rozhodly dva hlavní důvody: jeho spojení nebo styky s řadou domácích účastníků protikomunistického odporu a s funkcionáři sociální demokracie a proto, že byl národními socialisty, zejména v pražském kraji, uznáván jako vedoucí činitel, obraceli se na něho o rady, chtěli s ním navázat a udržovat styky v ilegalitě. V důsledku toho působil J.

³¹ BOUČEK, J.: 27. 6. 1950. *Poprava Závěše Kalandry. Česká kulturní avantgarda a KSČ*, Havran, Praha 2006, str. 138-139.

³² BOUČEK, J.: 27. 6. 1950. *Poprava Závěše Kalandry. Česká kulturní avantgarda a KSČ*, Havran, Praha 2006, str. 140.

Nesvátal zcela přirozeně jako jakýsi spojovací článek řetězu. Kromě toho jeho osoba výrazně posilovala vyšetřovateli zdůrazňovaný národněsocialistický směr v tzv. Direktoriu. ³³

Tito dva obžalovaní tvořili základní linii, na kterou se postupně napojovali další představitelé Direktoria z politických i ekonomických důvodů. Mezi dalšími takovými byl Jiří Hejda, člen ústřední plánovací komise, který byl zatčen 21. prosince 1949, i když několik měsíců předtím dostal velmi dobrý posudek od K. Gottwalda.

„Jiřího Hejdu (1895) prezentovali výrobci procesu jako „hospodářského ideologa Direktoria“. Tuto roli mu přisoudili, přestože by vlastně přicházel v úvahu spíše vedoucí Hospodářské rady a přestože se politická šestka s jeho programem hospodářských přeměn nestotožnila. V tomto případě byla pro výrobce důležitá Hejdova podnikatelská minulost a možnost představit ho jako kapitalistického vykořisťovatele a zarytého třídního nepřítele socialismu. Druhým důvodem byly jeho názory na přeměnu vlastnických vztahů u znárodněných podniků (akciové společnosti s účastí soukromého kapitálu), které byly v přímém rozporu se socialistickým vlastnictvím státu. Autora těchto názorů mohli představit a také představili jako zapřísáhlého odpůrce znárodnění. ³⁴

S Hospodářskou radou byl v souvislosti s obžalobou spojen František Přeučil. *„Zařazení Františka Přeučila (1907) do tzv. Direktoria zdůvodňovali autoři tím, že byl „výkonný činitel tzv. Hospodářské rady“.* Kromě toho byly zřejmě rozhodujícím důvodem jeho kontakty s *„teroristickou skupinou“ na Ostravsku a na Chomutovsku. Roli hrálo i jeho členství v předsednictvu ÚV národně socialistické strany před únorem 1948 a dosti rozsáhlé styky s účastníky protikomunistického odporu.*“

„U Jana Buchala (1913) uvedli autoři zprávy jediný důvod: „pučista z Ostravy“. Konstruktéři procesu, zejména sovětské poradcí, museli mít v procesu nějakou teroristickou činnost, protože podle nich znásobuje jeho účinek a u mnoha občanů vyvolává otřes. V tzv. Direktoriu nemohl chybět alespoň jeden reprezentant této činnosti. Vybrali J. Buchala, údajného vedoucího *„teroristické skupiny“ na Ostravsku. Nepochybně kalkulovali s jeho nevyrovnaným nervovým stavem a dalšími zdravotními potížemi duševního charakteru, které byly nejednou příčinou jeho neuvěřitelných výpovědí o připravované či uvažované protistátní činnosti. Politické myšlení a zkušenosti naprosto vylučovaly Buchalovu účast v jakémkoliv*

³³ KAPLAN, K. a kol.: *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, Barrister & Principal, Brno 2001, str. 132.

³⁴ KAPLAN, K. a kol.: *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, Barrister & Principal, Brno 2001, str. 132-133.

řídícím politickém orgánu. Kromě F. Zeminové a F. Přeučila ho ani žádný člen tzv. Direktoría neznal. ³⁵

Další obviněnou byla Antonie Kleinerová, která se stala členkou národněsocialistické strany a podle B. Rattíngera, jednoho z vedoucích funkcionářů komunistického klubu, který Kleinerovou znal z předválečného období, o ní hovořil jako o neškodné a slušné ženě, která vystupuje korektně a přátelsky a nemá vyhraněné politické názory. Jaký rozdíl oproti tomu, jak se o ní zmiňuje zpráva o obžalobě. „*Mezi důvody zařazené Antonie Kleinerové (1901) dominovala její aktivita a s ní spojené rozsáhlé styky s činiteli protikomunistického odporu. Březnová zpráva ji uváděla jako „vedoucí pobočné složky tzv. Direktoría“. Vyjadřovalo to dvě skutečnosti: A. Kleinerová nepatřila k politické šestce, ale byla přední činitelkou ve skupině O. Pecla, A. Šulíka a J. Nedomy a udržovala spojení s dalšími osobami činnými v protikomunistickém odporu. K těmto již pro zařazení do tzv. Direktoría dostatečným důvodům se přidaly další, méně významné. Patřilo k nim i jakési zklamání komunistických funkcionářů z jejího poúnorového politického vývoje, protože protikomunistickou aktivitu u A. Kleinerové nepředpokládali. Jejich rozhodování, zda ji k vedoucím ilegální činnosti zařadit, ovlivnil i její psychický otřes, který vyvrcholil 29. prosince 1949 pokusem o sebevraždu. Takový čin totiž sovětsí poradci považovali za příznak už dokonaného psychologického zlomu oběti nebo za příhodný předpoklad k jeho dovršení.*“ ³⁶

Dalším v pořadí byla postava O. Pecla, která měla z hlediska sovětských poradců velký význam díky stykům s jugoslávskými diplomaty, což se rovnalo dlouho hledané zahraniční ilegální činnosti. Pecl byl také často vyslýchán v souvislosti jeho styků se Závíšem Kalandrou, jelikož jako mladý vstoupil v roce 1923 do Kostufry, komunistické studentské organizace. Tam se seznámil se Závíšem Kalandrou i Antoníí Kleinerovou. Při jeho zahraniční činnosti tak vzniklo podezření, že Kleinerová i Kalandra jsou také ve spojení s „imperialistickými rozvraceči republiky“. Jako důvod pro obžalobu to jistě stačilo. „*Oldřicha Pecla (1903) označili autoři zprávy za „spolupracovníka Kleinerové“.* Toto stručné sdělení nevyjadřovalo hlavní důvod jeho zařazení do tzv. Direktoría. Důvodů bylo víc, a pro chystaný proces mnohem závažnějších. Jeho výrobci ho představovali jako bývalého kapitalistu, majitele dolu a tento „třídní“ aspekt se snažili využít. Neméně významným důvodem bylo Peclovo autorství nebo rozhodující spoluautorství několika memorand, zejména evropské

³⁵ KAPLAN, K. a kol.: *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, Barrister & Principal, Brno 2001, str. 133.

³⁶ KAPLAN, K. a kol.: *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, Barrister & Principal, Brno 2001, str. 134.

schůzce amerických diplomatů, a programových zásad opozičního hnutí a budoucí socialistické strany středu. Výrobci procesu se nevzdávali možnosti uplatnit v něm alespoň zmínkou protijugoslávský tón. O. Pecl k tomu poskytoval příležitost, jeho manželka byla Jugoslávka, stýkal se s jugoslávským diplomatem a oceňoval Titův odpor vůči velmocenské politice Sovětského svazu. Konečně k uvedeným důvodům patřily i jeho styky se Z. Kalandrou, obnovené po únorovém převratu.“³⁷

Takto mělo původně vypadat tzv. Direktorium, ovšem vyšetřovatelé díky svodkové metodě rozšířili skupinu o sociálního demokrata Vojtěcha Dundra, profesora práv Zdeňka Pešku. Aby byly zastoupeny všechny strany Národní fronty, byla skupina rozšířena ještě o Bedřicha Hostičku a Jiřího Křížka.

„ Zdeněk Peška (1900) se nacházel ve vazbě již od 11. listopadu 1948, kdy byl zatčen jako člen prozatímního ústředního výboru sociální demokracie. Původně měl být ústřední postavou procesu se sociálními demokraty, avšak Státní bezpečnost si zřejmě nepřála „odhalit“ protistátní činnost pouze jedné strany a hledala důkazy o spolupráci různých politických směrů. Pokus z léta 1949 o konstrukci odbojové spolupráce sociálních demokratů a lidovců skončil neúspěšně. Ale to už ve Státní bezpečnosti vznikala reálnější konstrukce jednotného či sjednoceného protikomunistického odporu národněsocialistických a sociálnědemokratických funkcionářů. Sociálnědemokratický směr v něm nechala zastupovat Z. Peškou ze dvou hlavních důvodů. Jednak patřil k vedoucím osobám protikomunistického odporu – a ze sociálnědemokratických řad k nejvýznamnějším, jednak se stýkal s Miladou Horákovou a zúčastnil se jednání o koordinaci ilegální činnosti obou stran a o vytvoření jednotného ilegálního vedení. V březnové zprávě byl charakterizován jako „vedoucí sociálnědemokratické části tzv. Direktoría“.

U Vojtěcha Dundra (1879) byla kromě účasti na několika schůzkách sociálnědemokratických funkcionářů hlavním důvodem jeho zařazení do tzv. Direktoría jeho dřívější vysoká stranická funkce ústředního tajemníka. Obdobně jako Z. Peška byl V. Dundr ve vazbě od 19. listopadu 1948 a měl být původně souzen v procesu se sociálními demokraty. S výjimkou Z. Pešky se V. Dundr s členy tzv. Direktoría neznal ani nestýkal. Březnová zpráva ho označila krátce: „spolupracovník Pešky“.

³⁷ KAPLAN, K. a kol.: *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, Barrister & Principal, Brno 2001, str. 134-135.

U Bedřicha Hostičky (1914) byla hlavním důvodem jeho zařazení do tzv. Direktoría potřeba konstruktérů procesu mít v něm reprezentanta lidové strany. V polovině roku 1949 stanulo před soudem několik skupin bývalých funkcionářů lidové strany, kteří byli potrestáni vysokými tresty vězení, hlavní představitel V. Janděčka dvaceti lety. B. Hostička tedy jako by plnil úlohu pouhého náhradníka. Státní bezpečnost, která ho držela ve vazbě od 22. srpna 1949, ho však prezentovala jako člověka, který „převzal úkol po zatčených funkcionářích ilegální Československé strany lidové“. Dalším důvodem pro jeho zařazení do tzv. Direktoría, z jehož „členů“ většinu neznal, byl jeho pokus o programové vymezení křesťanské strany. Není vyloučeno, že k tomu přispěla i jeho funkce v lidové straně v blízkosti A. Petra, k němuž měla Státní bezpečnost značné výhrady, dokonce ho podezřívala z politického nepřátelství k režimu.

Také Jiří Křížek (1895) zastupoval v tzv. Direktoriu lidovecký směr, ačkoliv podle jeho sdělení členem této strany nebyl. Státní bezpečnost ho vzala do vazby jako posledního, 15. února 1950, přičemž příčinou jeho zatčení vůbec nebyla politická činnost proti režimu. Bezpečnostní komise ÚV KSČ 6. dubna 1950 jednoduše usnesla „případ Křížka spojit s případem Direktoría.“³⁸

Direktorium tak dostalo na počátku dubna svou konečnou podobu a příprava procesu po stránce personálního obsazení obviněných byla zdárně ukončena. Dalším důležitým bodem v přípravě byla příprava justičních orgánů.

3.2.3 Příprava procesu – justice

Jeden z nejdůležitějších úkolů pro justici spočíval ve výběru soudců a prokurátorů, a proto mu vedoucí funkcionáři ministerstva spravedlnosti věnovali zvýšenou pozornost. „Existovalo několik návrhů, které se více či méně shodovaly, zejména u navrhovaných prokurátorů. Na seznamech se objevovala jména: J. Feješ, J. Vieska, J. Urválek, J. Kepák, V. Opěla, A. Mykiska, P. Uhlíř a L. Brožová. Z nich pak byli navrženi J. Feješ, J. Vieska, J. Urválek a L. Brožová. J. Feješ funkci odmítl pro zaneprázdnění na Slovensku a nepomohlo ani jednání s tajemníkem KS Slovenska Š. Bašťovanským. Také J. Vieska se vymlouval na množství práce v jiných procesech a zdráhal se funkci přijmout, ale nakonec se podřídil. J. Urválka doporučovali, protože „v brigádnické pomoci u státní prokuratury se projevil jako nejlepší.“ O L. Brožové se v návrhu uvádělo, že „se velmi dobře osvědčila v dosavadní praxi u státní prokuratury v Praze, zejména v procesech proti církevním rozvratníkům.“ Jako čtvrtého intervenujícího prokurátora vybrali J. Kepáka, který podle názoru navrhovatelů byl „velmi

³⁸ KAPLAN, K. a kol.: *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, Barrister & Principal, Brno 2001, str. 136-137.

dobry řečník, značné ctižádosti. U státní prokuratury, odd. Brno, jako brigádník absolvuje významné procesy“. Jako pomocní prokurátoři byli vybráni A. Havelka a K. Sadil. ³⁹

Když byl vybrán okruh prokurátorů, na řadu přišel výběr soudců, který byl složitější, jelikož bylo vypracováno více návrhů a žádný z nich se bezpečnostní komisi ÚV KSČ nezamlouval. „*Podle usnesení bezpečnostní komise ÚV KSČ z 11. května 1950 byli nakonec pro senát vybráni K. Trudák – předseda (jako alternativa byl považován V. Rudný), O. Matoušek, K. Bedrna a náhradník K. Kruk. Výběr dvou soudců z lidu ze čtyř navržených měl dojednat ministr Š. Rais s krajským vedením KSČ v Praze. Z původního návrhu pak zůstal pouze F. Doušek jako náhradník, za řádné soudce z lidu byli určeni M. Kučera a J. Polanecký.*“⁴⁰

Kromě výběru soudců a prokurátorů bylo potřeba zajistit i advokáty. „*Vedoucí funkcionáři angažovaní ve výrobě procesu začali mít obavy, zda někteří obžalovaní nebudou požadovat obhájce podle svého výběru. Tomu sice bylo snadné zabránit už dřívějším seznamem obhájců povolených pro Státní soud, ale i z nich bylo potřeba vybrat ty, kteří by nejlépe splnili předpokládanou roli. První seznam osmi spolehlivých obhájců poslal státní prokurátor Ziegler ministru Raisovi 2. května 1950 a po třech dnech obdržel K. Klos dalších pět jmen. Jejich spolehlivost prověřovala Státní bezpečnost. Nakonec byli stanoveni obhájci V. Martin (M. Horáková, J. Křížek), R. Neumann (J. Hejda a J. Buchal), J. Vízek (Z. Kalandra, F. Zeminová), R. Aron (O. Pecl), Müller (J. Nesváta, B. Hostička), V. Bartoš (V. Dunder, A. Kleinerová) a M. Čerovský (F. Přeučil, Z. Peška). Porada prokurátorů a soudců s K. Klosem, konaná 17. května, vymezila obhájcům podivnou roli: na jedné straně neměli provokačními nebo zbytečnými návrhy ohrozit politický účinek procesu, na druhé straně neměli být úplně pasivní, aby nepůsobili provokačním dojmem nesvobodné advokacie. V tomto smyslu měl za úkol vybrané obhájce jednotlivě instruovat sám předseda Státního soudu H. Richter. Svůj úkol splnil 26. května.*“⁴¹

Velmi důležitým úkolem justice bylo vypracování žaloby, což měla na starost státní prokuratura a ministerstvo spravedlnosti. „*Hlavní rysy politické koncepce chystaného procesu, jimiž se autoři obžalovacího spisu řídili, schválila bezpečnostní komise ÚV KSČ 23. března 1950. Rozhodla, aby v politické koncepci dominovalo mezinárodní zaměření procesu, nebo-li proti válečným záměrům amerického imperialismu.* „*Nepřátelská aktivita domácí*

³⁹ KAPLAN, K. a kol.: *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, Barrister & Principal, Brno 2001, str. 141.

⁴⁰ KAPLAN, K. a kol.: *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, Barrister & Principal, Brno 2001, str. 141.

⁴¹ KAPLAN, K. a kol.: *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, Barrister & Principal, Brno 2001, str. 145.

reakce“ se měla odvíjet v tomto rámci. Politickou linii obecně vyjádřenou bezpečnostní komisí ÚV KSČ prokurátoři a vyšetřovatelé v obžalovacím spisu nejen konkretizovali a dali jí nutný právní kabát, ale dále iniciativně rozvíjeli, především ve dvou směrech. Jednak široce rozváděli původní „vnitrostátní“ koncepci procesu, ličili fáze a formy nepřátelské aktivity od února 1948, dokonce i před tímto datem, a tzv. Direktorium prezentovali jako její vyvrcholení s použitím sabotáží, teroru aj. Jednak dokazovali, že „reakce se plně zaměřila na útočnou válku proti Československu jako jedinou možnost restaurace kapitalismu“, přičemž měla hrát v ozbrojeném útoku proti republice úlohu páte kolony, která počítala s okupací země „západoněmeckými revanšistickými vojsky“. Jak výrobci procesu slibovali, tuto roli a takové poslání tzv. Direktoria jako vedení československého odboje měl proces prokázat. Podle toho také koncipovali žalobu.⁴² Text obžaloby prošel několika změnami, jelikož se na jeho schvalování podílelo více komisí, které pak posílali zpět určeným osobám s žádostí o připomínky „ Od první po poslední variantu prodělal text obžalovacího spisu dost úprav. Většina z nich byla málo významná a jen některé se dotkly obsahu žaloby. Prokurátoři a vyšetřovatelé – autoři první varianty- se drželi směrnic bezpečnostní komise ÚV KSČ a zásady, kterou prosazovali vedoucí funkcionáři ministerstva spravedlnosti, totiž že obžalovací spis pro procesy vedené Státním soudem jsou především politickým dokumentem. K nejdůležitější úpravě patřil název procesu. Název „Direktorium československého odboje“ byl opuštěn už v první variantě žaloby, když jeho změnu doporučila bezpečnostní komise ÚV KSČ 11. května. Autoři konceptu pak vymysleli název „Složky soustředěného ilegálního podzemí“, ten však byl v připomínkovém řízení ke konceptu zamítnut a nahradilo jej už definitivní „Vedení záškodnického spiknutí proti republice“ (ve spisech a v korespondenci mezi výrobci procesu se stále častěji objevovalo pojmenování případ M. Horáková a spol.). Koncept dále obsahoval jména diplomatů a zprávy o jejich spojení s obžalovanými; v konečném textu tyto údaje chyběly. Stejně tak ze žaloby zmizela informace, že Z. Kalandra byl před válkou jedním z vůdců trockistů a po válce vedoucím ilegálních trockistických skupin.⁴³

Zajímavostí je jistě fakt, že obžalovaní byli s textem obžaloby seznámeni až 27. května, tedy pouhé čtyři dny před započítáním procesu. Proti trestným činům, ze kterých obžaloba vinila 13 obžalovaných, podal zmateční stížnost Z. Peška, ovšem jeho stížnost nebyla brána v potaz.

⁴² KAPLAN, K. a kol.: *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, Barrister & Principal, Brno 2001, str. 149.

⁴³ KAPLAN, K. a kol.: *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, Barrister & Principal, Brno 2001, str. 151.

Současně s přednesením obžaloby bylo obviněným sděleno, že soudní proces začne 31. května v osm hodin ráno, a bylo jim sděleno také složení členů senátu a přísedících.

Justiční orgány také měly za úkol zajistit technické a organizační záležitosti kolem procesu. *„K důležitým úkolům patřilo vypracování přesného časového plánu procesu podle jednotlivých dní. Plán předložený 22. května J. Urválkem, H. Richtrem a dalšími se řídil směrnicemi, podle kterých mělo jednání soudu trvat deset dní vždy od 8 do 12 a od 13 do 18 hodin. Poté byla naplánovaná půlhodinová porada s tiskem a v 19 hodin porada prokurátorů a soudců o průběhu každého ukončeného dne a o programu dne příštího.“*⁴⁴

Před vypuknutím procesu se ještě sešli zástupci justice a bezpečnostních složek, které se angažovaly při konstruování a výrobě procesu, na speciální instruktáži, která se konala na ministerstvu spravedlnosti 27. května. *„Na programu byly politické a organizační záležitosti samotného průběhu soudu. Den předtím, 26. května, v době, kdy obvinění ještě neznali žalobu, splnila státní prokuratura příkaz vedení ministerstva spravedlnosti a předložila návrhy na tresty. Návrh vznikl na poradě prokurátorů, státního prokurátora, náměstka generálního prokurátora, předsedy Státního soudu a jeho náměstka. Účastníci sice měli rozdílné názory na výši trestů u čtyř případů, nicméně se nakonec shodli a doporučili šest trestů smrti (M. Horáková, J. Nesvátal, J. Hejda, A. Kleinerová, O. Pecl, Z. Kalandra) a 15-25 let vězení pro ostatní. Na ministerstvu spravedlnosti učinili poznámky o eventuální změně výše navrhovaných trestů. Státní prokurátor svou zprávu uzavíral přesvědčením, že skutečné, tj. vynesené tresty se budou od jím navrhovaných lišit, protože je ovlivní sám průběh hlavního přelíčení a pečlivé politické zhodnocení celého případu.“*⁴⁵

3.3 Průběh procesu

Proces začal 31. května 1950 v soudní budově na Pankráci v Praze. Proces trval devět dní, z toho osm pracovních. *„Obžalovaní předstupovali v tomto pořadí: první den Milada Horáková, druhý den J. Nesvátal a J. Hejda, třetí den F. Zeminová, F. Přeučil, J. Buchal, čtvrtý den A. Kleinerová, O. Pecl, Z. Kalandra, pátý den Z. Peška, V. Dundr, B. Hostička a J. Křížek. Šestý den následovaly výpovědi devatenácti svědků, sedmý den výpovědi tří svědků pokračovaly, potom přišlo na řadu dokazování listinným materiálem a doličnými věcmi a nakonec vystoupili znalci z Bezpečnosti a zpravodajství. Osmý den pronesli závěrečnou řeč tři*

⁴⁴ KAPLAN, K. a kol.: *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, Barrister & Principal, Brno 2001, str. 153.

⁴⁵ KAPLAN, K. a kol.: *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, Barrister & Principal, Brno 2001, str. 156-157.

*prokurátoři a obhájci, jednání uzavřela poslední slova obžalovaných. Hlavní líčení pak bylo přerušeno. V osm hodin večer byl vynesena rozsudek.*⁴⁶

I když byl proces s M. Horákovou a spol. připraven daleko důkladněji než předchozí procesy, potvrdily se některé obavy vyšetřovatelů, že někteří obžalovaní nebudou před soudem vypovídat podle předem domluvených pravidel. „*Přes veškeré úsilí, které vyvíjeli zejména vyšetřovatelé, připravit obžalované jako poslušné odříkávače předem naučených textů, se nedosáhlo úplného úspěchu. Někteří obžalovaní neodpovídali ke spokojenosti soudu, odporovali prokurátorům, nepotvrzovali jejich obvinění. Zejména m. Horáková, Z. Peška, F. Zeminová. Ti, kteří měli příležitost zdůrazňovat politický charakter své činnosti proti snaze prokurátorů a soudců kvalifikovat ji pouze jako zločin, této možnosti využívali. V první řadě opět M. Horáková, protože obsah jejich výslechů před soudem nabízel nejvíce takových možností. Obdobně se obžalovaní snažili obhajovat a tím zveřejňovat své politické názory, své představy o demokratickém režimu, o socializující demokracii v pojetí E. Beneše ap.*“⁴⁷

Na druhou stranu někteří obžalovaní nemuseli argumentovat, aby ukázali nesmyslnost obžaloby a vykonstruovanost celého procesu, jak dosvědčují slova Kalandrova redakčního kolegy z předválečného Rudého práva Stanislava Budína, který, podobně jako většina národa, sledoval proces v rozhlase a vzpomíná na Kalandrovu výpověď. „*Snad jsem mohl uvěřit neuvěřitelným obviněním, kdybych na vlastní uši neslyšel jeho ironickým hlasem pronesenou repliku na prokurátorovo tvrzení, že onomu novináři to vyneslo velké honoráře: „I mně z toho zbylo nějaké procentíčko“.* Právě tato slova mne přesvědčila o lživosti celé obžaloby, právě z těchto slov jsem pochopil, že Záviš, zoufalý z mučení ve vyšetřovací vazbě, ztrativší jakoukoliv naději na spravedlivý soud a jen toužící se vším skoncovat, aspoň těmito slovy dával najevo lidem, kteří ho znali, že je to všechno neslýchaný klam... Touha po nějakém blahobytu, po penězích, po „procentíčku“ byla mu bytostně cizí, v rozporu se vším jeho morálním profilem, právě z jeho úst zněla taková věta jako největší výsměch celému obžalovacímu spisu, celé soudní komedii.“⁴⁸

Od jiných velkých procesů se zpočátku tento proces lišil jen svým rozsahem, ovšem díky propagandistické propagandě, které budu věnovat následující kapitoly, se pro obžalované měl stát peklem. „*Zkušeni obhájci také z průběhu prvních tří dnů nepředpokládali tresty smrti.*

⁴⁶ KAPLAN, K. a kol.: *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, Barrister & Principal, Brno 2001, str. 157.

⁴⁷ KAPLAN, K. a kol.: *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, Barrister & Principal, Brno 2001, str. 157.

⁴⁸ BOUČEK, J.: 27. 6. 1950. *Poprava Závěše Kalandry. Česká kulturní avantgarda a KSČ*, Havran, Praha 2006, str. 144-145.

Potom se situace náhle změnila. Do soudní síně vstoupila „organizovaná vůle mas“. Kampaň schůzí a rezolucí, k nimž docházelo podle pokynu komunistického ústředí krajům z 1. června, se rozhořela v plné síle a předčila očekávání iniciátorů. Na závodech, ve školách, úřadech, v obcích se konaly besedy, shromáždění a schůze a odhlasovávaly rezoluce odsuzující obžalované „zrádce“ a požadující pro všechny nejtvrdší trest. Projevy řečníků i rezoluce obsahovaly nejhrůznější pojmenování obžalovaných, nadávky a urážky se stupňovaly. Stejně tomu bylo i na stránkách novin, v komentářích rozhlasu. Vlna zvlčivosti se valila zemí a převládalo v ní volání po krvi. Soudu i na jiná místa došlo přes 6300 rezolucí, každý den je v koších přinášeli do soudní síně. Vstoupil do ní nový faktor – organizovaný hněv lidu. Měl velký vliv při rozhodování o výši trestů.⁴⁹ Obžalovaní se tak bez vlastního přičinění dostali do situace, kdy o jejich osudu nerozhodoval jen soud, ale především reakce veřejnosti, což je podle mého názoru velice smutná vizitka velké části československé společnosti.

8. června 1950 vynesl Státní soud rozsudek nad obžalovanými. „Předseda soudu je vynesl v této výši: M. Horáková, J. Buchal, O. Pecl, Z. Kalandra trest smrti, J. Nesvátal, J. Hejda, F. Přeučil, A. Kleinerová doživotní vězení, B. Hostička 28 let, Z. Peška 25 let, J. Křížek 22 let, F. Zeminová 20 let, V. Dunder 15 let vězení. Ještě týž den se senát Státního soudu za účasti prokurátora J. Urválka usnesl nedoporučit prezidentu republiky udělení milosti čtyřem odsouzeným k trestu smrti. Výrok soudu o trestu smrti u čtyř ze třinácti obžalovaných byl proti původnímu návrhu státní prokuratury z 26. května mírnější a nově byl navržen pro J. Buchala. Ti, kteří rozhodovali o konečném rozsudku, zřejmě členové bezpečnostní komise ÚV KSČ, uplatnili jiná měřítká než prokurátoři. Šest trestů smrti navrhovaných státní prokuraturou se jevilo jako příliš, někteří prokurátoři už 26. května také zpochybňovali trest smrti pro J. Hejdu. Přesné důvody výběru čtyř obětí nejsou dosud známy, lze je však s velkou pravděpodobností odhadnout. M. Horákové byla výrobci procesu v konstrukci „spiknutí“ prisouzena vedoucí role, J. Buchala představili u soudu jako organizátora branného odporu, tedy největšího zločinu, u O. Pecla hrála důležitou roli jeho aktivita při tvorbě programových zásad protikomunistického odporu, účast v druhé skupině (trest smrti ještě jedné ženě, v této skupině aktivnější A. Kleinerové, se už zřejmě jevil jako nepřijatelný), a konečně bez vlivu nezůstala ani Peclova levicová orientace v mládí. U Z. Kalandry hrála zřejmě hlavní roli

⁴⁹ KAPLAN, K. a kol.: *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, Barrister & Principal, Brno 2001, str. 157.

*politická msta, vyřizování si účtů s odrodilcem, z něhož učinili představitelé komunistické strany vedoucího trockistu a podle sovětského vzoru tedy největšího nepřítele a zrádce.*⁵⁰

Proti rozhodnutí soudu se 19. června odvolali čtyři odsouzení k trestu smrti, ostatní tak neučinili patrně z důvodu, že jejich několikaleté tresty jsou v porovnání s trestem smrti ve všeobecné atmosféře hněvu vůči nim ještě velmi milosrdné. Důvody odvolání se u čtyř odsouzených na smrt různí podle toho, z čeho byli odsouzeni. Nejvyšší soud však 24. června všechna odvolání zamítl v souladu s dobovou propagandou, jelikož v této době ještě stále zaznívaly hlasy po nejvyšších trestech ze strany lidu, a také v souladu s politickým účinkem procesu, kdy odsouzení měli dostat exemplární tresty jako výstrahu pro všechny odpůrce režimu. V souvislosti s odvoláním je pikantní fakt, že se 10. června odvolala i státní prokuratura, a to z důvodu nízkých výměrů trestů pro zbylé odsouzené. Naštěstí vedoucí představitelé zainteresovaní v procesu usoudili, že výše trestů je dostatečná a není potřeba přistoupit k jejich přezkoumání.

I když byla československá společnost díky masové propagandě zfanatizována a žádala si smrt odsouzených, našlo se několik jedinců, kterým mediální kampaň nezatemnila zdravý rozum a kteří v sobě dokázali najít odvahu zareagovat a formou dopisů žádali prezidenta republiky nebo ministra spravedlnosti, aby udělili odsouzeným milost. Reakce na tyto dopisy je více než výmluvná, jelikož prezidentská kancelář takovéto dopisy ihned předávala na ministerstvo spravedlnosti a instruovala Státní bezpečnost, aby se na tyto pisatele podívala a řádně prošetřila. Z této reakce jasně vyplývá, že jakékoliv pokusy o pomoc odsouzeným byly předem odsouzeny k zániku a navíc osoby, které se snažily pomoci, se tím samy dostávaly do potíží. Komunisté však zřejmě nepočítali s faktem, že v zahraničí vyvolaly rozsudky o trestu smrti bouři nevole. *„S žádostí o milost se na něj (Gottwalda) obrátila Organizace spojených národů, dělnické, zájmové, ženské organizace i představitelé politických stran a veřejného života. Jmenovitě ve prospěch Závaše Kalandry vystoupilo šest profesorů historie z Harvardské univerzity, kteří se dovolávali Gottwaldovy velkorysosti ve „věci tohoto talentovaného vědce“. Ve Francii protestní akce organizoval spisovatel-surrealista André Breton. Bretonův protestní telegram zasláný československé vládě podepsalo přes sto představitelů francouzské kultury a vědy, mezi nimi spisovatelé Albert Camus, Jean- Paul Sartre a Simone de Beauvoir, malíř Max Ernst.*⁵¹ Dojemný a působivý byl také dopis

⁵⁰ KAPLAN, K. a kol.: *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, Barrister & Principal, Brno 2001, str. 157-158.

⁵¹ BOUČEK, J.: 27. 6. 1950. *Poprava Závaše Kalandry. Česká kulturní avantgarda a KSČ*, Havran, Praha 2006, str. 145.

Kalandrový ženy Libuše, který adresovala přímo prezidentu republiky, ovšem ani ten nedokázal obměkčit prezidentovo srdce, jelikož snaha po exemplárním potrestání a snad i strach z reakce Moskvy při případném udělení milosti převládaly v porovnání s výčitkami z osobní odpovědnosti nad smrtí čtyř odsouzených.

Vedení komunistů se tak v důsledku odmítavých reakcí na tresty smrti, které přicházely i z ciziny od významných osob (např. Albert Einstein), rozhodlo co nejdříve udělat tečku za celým zkonstruovaným procesem. 24. června obdržel prezident republiky Klement Gottwald od referenta prezidentské kanceláře informaci k návrhu na neudělení milosti a 26. června poslal prezidentovi zamítavé stanovisko i ministr spravedlnosti, pod jehož kompetence návrh na neudělení milosti spadal. Ještě tento den byla informace o neudělení milosti řečena odsouzeným s tím, že výkon trestu bude proveden 27. června ve 4.30 ráno.

Výkon trestu pak byl skutečně proveden 27. června 1950 na nádvoří věznice Státního soudu v Praze. Skončil tak největší politický proces, jak jej nazval historik Karel Kaplan. *„Ačkoliv v padesátých letech minulého století proběhla v Československu celá řada dalších politických procesů, v nichž byly vyneseny rozsudky smrti či doživotního nebo dlouhodobého žaláře, symbolem komunistické zvrůle, pošlapání základních principů právního státu a humanity se stal právě proces s Miladou Horákovou a jejími druhy. Nejen proto, že v něm byla k trestu smrti odsouzena žena, matka nedospělého dítěte, ale i proto, že se měl stát po všech stránkách vzorovým veřejným přelícením se skutečnými i domnělými odpůrci komunistů. A ještě jedno prvenství si tento proces připsal – propagandistická kampaň, která jej provázela, neměla svou mohutností a propracovaností u nás dosud obdoby. A nejen to – výjimečná byla především zručností svého obsahu. Zdá se být těžko pochopitelné, že země, která nedlouho předtím patřila k nejdemokratičtějším státům na evropském kontinentě, se stala místem, kde miliony lidí bez ostychu požadovaly vraždu svých třinácti spoluobčanů, z nichž většina patřila ještě nedávno k politické, hospodářské či kulturní elitě tohoto státu.“⁵²*

3.4 Dozvuky procesu

„Politická kampaň schůzí a rezolucí doznávala i po procesu. Články v tisku, relace v rozhlase byly naplněny nenávisť, neuvěřitelnými nadávkami a odsudky. K tomu přibyla zorganizovaná veřejná vystoupení o „zločinech“ odsouzených, kde v roli referentů vystupovali pracovníci justice. Podle zprávy ministerstva spravedlnosti proběhlo 46 veřejných projevů a schůzí s účastí 25 000 osob. Kromě toho o procesu hovořili referenti na 536 přednáškách o novém

⁵² FORMÁNKOVÁ, P. a KOURA, P.: *Žádáme trest smrti! Propagandistická kampaň provázející proces s Miladou Horákovou a spol.*, Ústav pro studium totalitních režimů, Praha 2008, str. 20.

*restním právu, kterých se zúčastnilo kolem 80 000 posluchačů. Ministerstvo spravedlnosti uložilo všem soudům a prokuraturám povinné politické školení a odborné školení všech zaměstnanců o procesu se „záškodnickým spiknutím“. Důležitou součástí politického využití procesu bylo vydání knihy *Proces s vedením záškodnického spiknutí proti republice*.⁵³ Publikace měla působit dojmem zkráceného zápisu hlavního přelíčení. Ve skutečnosti šlo o zfalšovaný a politicky zmanipulovaný obraz u soudu, se záměrem přispět k politické výchově pracujících a podat důkaz o správnosti rozsudku a krutých trestů.*⁵⁴

*„ V červnu vyšla ještě kniha Karla Berana *Před soudem lidu. Proces s dr. Miladou Horákovou a jejími dvanácti společníky před státním soudem v Praze 31. května až 8. června 1950*.⁵⁵ Líčen je zde samozřejmě proces a nechybí zde ani Galerie zrádců – tedy medailony jednotlivých odsouzených. Autorem doslovu k této knize je novinář Karel Jiše, bývalý národní socialista, který řadu odsouzených velmi dobře znal. Přesto o odsouzených mluví jako o zrudách bez nejmenšího záchranného citu a smyslu pro osudy vlastního lidu a vlastní země.*⁵⁶

Později se komunistické vedení se dlouho zdráhalo znovu otevřít případ M. Horákové a spol. jelikož se bránilo rehabilitaci obviněných z takto velkého a vzorového procesu. „*Teprve v roce 1968 Nejvyšší soud 30. července zrušil rozsudek v procesu m. Horáková a spol. v plném rozsahu a uložil městské prokuratuře v Praze případ znovu projednat. Likvidace československé reformy 1968 pohřbila i naději na obnovení procesu a následnou rehabilitaci. Generální prokuratura 29. července 1975 rozhodla, že „věc se odkládá“. Jako důvod uvedla, že od rozhodnutí Státního soudu uplynulo víc než dvacet let, nastaly tudíž účinky promlčení trestního stíhání, a proto není přípustné, aby proti určité osobě bylo zahájeno trestní stíhání a vzneseno obvinění. Teprve likvidace komunistického režimu po listopadu 1989 otevřela cestu k úplné rehabilitaci všech odsouzených v největším politickém procesu v poválečném Československu.*⁵⁷ V rámci vyrovnávání se s minulostí byla dne 11. září 2008 odsouzena bývalá prokurátorka Nejvyššího soudu Ludmila Brožová- Polednová, která se podílela na procesu s M. Horákovou a spol., k šesti letům odnětí svobody. Díky jejímu vysokému věku a

⁵³ *Proces s vedením záškodnického spiknutí proti republice. Horáková a společníci*, Ministerstvo spravedlnosti-Orbis, Praha 1950.

⁵⁴ KAPLAN, K. a kol.: *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, Barrister & Principal, Brno 2001, str. 169.

⁵⁵ BERAN, K.: *Před soudem lidu. Proces s dr. Miladou Horákovou a jejími dvanácti společníky před státním soudem v Praze 31. května až 8. června 1950*, Melantrich, Praha 1950.

⁵⁶ FORMÁNKOVÁ, P. a KOURA, P.: *Žádáme trest smrti! Propagandistická kampaň provázející proces s Miladou Horákovou a spol.*, Ústav pro studium totalitních režimů, Praha 2008, str. 95.

⁵⁷ KAPLAN, K. a kol.: *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, Barrister & Principal, Brno 2001, str. 193.

zhoršujícím se zdravotnímu stavu jí prezident republiky Václav Klaus udělil 21. prosince 2010 milost.

4 Propagandistická kampaň

4.1 Vznik propagandistické kampaně

Kampaň, která provázela proces se Závašem Kalandrou a dalšími dvanácti obžalovanými, se začala připravovat již na podzim roku 1949 a za jejím rozpoutáním stáli vedoucí představitelé vládnoucího režimu.

„Již 26. listopadu 1949 se u Karla Klose, náměstka ministra spravedlnosti, konala porada se zástupci Svazu československých novinářů o novém způsobu zveřejňování a komentování soudních procesů. Náměstek Klos přítomným představitelům tištěných a rozhlasových médií vysvětlil, jak si do budoucna představuje informování o politických procesech. Bylo dohodnuto, že Svaz československých novinářů vybere z každé redakce jednoho redaktora, který bude mít zpravodajství o procesech na starost. Tito žurnalisté měli být ministerstvem spravedlnosti speciálně instruováni, před každým procesem měli absolvovat informační porady a bylo též konstatováno, že u závažných procesů budou tito novináři předkládat své zprávy ke schválení.“⁵⁸

Příprava této kampaně však byla ulehčena faktem, že se podobná akce uskutečnila o několik měsíců při tzv. procesu s řády, jehož počátek se datuje k 31. březnu 1950, což bylo přesně o dva měsíce dříve, než vypuknul proces se Závašem Kalandrou a spol. Proces s řády provázela propaganda, do které se zapojil tisk, rozhlas i film.

„Novinářům byla vyložena jeho zásadní politická koncepce. Deníky a časopisy přinášely články o soudním přelíčení, karikatury zesměšňující a urážející papeže a představitele církve (nejčastěji byli zobrazováni jakožto spojenci imperialistů a bývalých nacistů toužící po penězích a válce jako vykonavatelé falešných zázraků)“⁵⁹

Z této informace je patrné, že novináři většiny deníků již měli před zahájením nového politického procesu s Kalandrou a spol. bohaté zkušenosti a znalosti demagogické rétoriky,

⁵⁸ FORMÁNKOVÁ, P. a KOURA, P.: *Žádáme trest smrti! Propagandistická kampaň provázející proces s Miladou Horákovou a spol.*, Ústav pro studium totalitních režimů, Praha 2008, str. 27

⁵⁹ FORMÁNKOVÁ, P. a KOURA, P.: *Žádáme trest smrti! Propagandistická kampaň provázející proces s Miladou Horákovou a spol.*, Ústav pro studium totalitních režimů, Praha 2008, str. 27

kteřou mohli směle využít ve prospěch nové kampaně, což se později stalo. V podobném duchu se nesla porada ze 17. května 1950, na které se rozhodlo, že se nebude konat předběžná tisková kampaň a zástupci médií se sejdou těsně v předvečer nového procesu. „ *O osm dní později, 25. května 1950, se na ministerstvu spravedlnosti konala speciální porada se zástupci filmu, tisku a rozhlasu, na které náměstek Klos vysvětlil, co se od nich v souvislosti s procesem očekává. Na poradě bylo oznámeno, že v souvislosti s procesem bude pracovat několik komisí- vedle tiskové ještě výpisková (denně bude pro novináře pořizovat výpisky z protokolů) a komise pro přípravu publikace o procesu. Tiskové konference se budou konat denně, vždy nejpozději v 18.00 hodin*“⁶⁰ Půda pro šíření kampaně v tisku a ostatních médiích tak byla plně připravena a čekalo se jen na zahájení procesu.

4.2 Šíření propagandistické kampaně

4.2.1 Šíření propagandistické kampaně-tisk a rozhlas

Politický proces začal ve středu 31. května 1950. Hned následující den byly z ÚV KSČ odeslány všem krajským výborům tajné instrukce, ve kterých se apelovalo na význam tohoto procesu a potřebu co nejvíce ho přiblížit československému lidu.

„ *Za tímto účelem měly být po celé zemi denně vylepovány noviny se zprávami o soudním přelíčení a podle sovětského vzoru vytvářeny takzvané „stěngazety“, tedy jakési panely, na nichž budou výstřižky z novin a tzv. bleskovky, narychlo zhotovované plakáty, které dostaly za úkol okamžitě vyrábět redakce novin a také propagační a aranžérská oddělení jednotlivých podniků. Zajištěn měl být hromadný poslech rozhlasových reportáží ze soudního přelíčení v hostincích, klubovnách a na veřejných prostranstvích. Využit měl být také místní a závodní rozhlas.*“⁶¹

Dále dostali příkazy také krajsí tajemníci, aby organizovali besedy s obyvatelstvem o důvodech boje proti velezrádcům a měli docílit zaujetí stanoviska od jednotlivců, ostatních stran i masových organizací. Tento promyšlený systém se ujal prakticky okamžitě, jelikož se do agitačního procesu podařilo zapojit všechny vrstvy obyvatelstva od dětí až po inteligenci, kterou představovali zejména učitelé.

⁶⁰ FORMÁNKOVÁ, P. a KOURA, P.: *Žádáme trest smrti! Propagandistická kampaň provázející proces s Miladou Horákovou a spol.*, Ústav pro studium totalitních režimů, Praha 2008, str. 37

⁶¹ FORMÁNKOVÁ, P. a KOURA, P.: *Žádáme trest smrti! Propagandistická kampaň provázející proces s Miladou Horákovou a spol.*, Ústav pro studium totalitních režimů, Praha 2008, str. 41

Touto částí se budu více zabývat v další části bakalářské práce na základě vybraných článků, komentářů apod. z jednotlivých periodik.

4.2.2 Šíření propagandistické kampaně-dálnopisná hlášení

Dálnopisná hlášení byla zpětnou reakcí, kterou měli za úkol posílat zpět na ÚV KSČ jednotlivé krajské sekretariáty. Měla v nich obsažena zpráva jednak o stavu agitačních snah a také o stavu obyvatelstva, jeho reakci k procesu apod. Krajsští funkcionáři tak měli za úkol zkoumat a vyhodnocovat veřejné mínění obyvatel a také zachycovat výroky, které kolovaly mezi lidmi v reakci na proces. Tato hlášení byla velmi důležitým pojítkem mezi krajskými orgány a vedením ÚV KSČ, které díky těmto zprávám mohlo pružněji zareagovat v případě záporných reakcí na probíhající proces. Na druhou stranu „není zcela bez zajímavosti, že mezi jednotlivými hlášeními lze najít značné rozdíly-někteří pracovníci krajského aparátu KSČ hlásí spíše to, o čem se domnívají, že bude vedení v Praze chtít slyšet, a že za to budou následně pochváleni. Naproti tomu jiná hlášení jsou psána věcně a připouštějí, že určité vrstvy společnosti byly procesem šokovány a odmítaly jej.“⁶²

4.2.3 Šíření propagandistické kampaně- přijímání rezolucí a pracovních závazků

Neméně zajímavým způsobem šíření kampaně byly spontánně přijímané rezoluce, které se staly nedílnou součástí denních periodik během procesu. Tyto rezoluce měly být vyjádřením „vůle lidu“. „ Podle přání ÚV KSČ byla po celé zemi svolávána veřejná shromáždění, na kterých se hlasovalo o rezolucích žádajících přísný, často výslovně absolutní trest pro souzené.“⁶³

„ Jde o dokumenty, které lze bez přehánění označit za nenávistné, jdoucí proti lidskosti i principům právního řádu, za slovní lynč. Po skončení procesu bylo spočítáno, že rezolucí přišlo více než 6300.“⁶⁴

Přijímání rezolucí tedy bylo poměrně častým jevem a není bez zajímavosti, že rezoluce prakticky organizoval vládní režim, aby se pak na ně mohl odvolávat při vynášení nejtvrděších

⁶² FORMÁNKOVÁ, P. a KOURA, P.: *Žádáme trest smrti! Propagandistická kampaň provázející proces s Miladou Horákovou a spol.*, Ústav pro studium totalitních režimů, Praha 2008, str. 51.

⁶³ FORMÁNKOVÁ, P. a KOURA, P.: *Žádáme trest smrti! Propagandistická kampaň provázející proces s Miladou Horákovou a spol.*, Ústav pro studium totalitních režimů, Praha 2008, str. 53-54.

⁶⁴ FORMÁNKOVÁ, P. a KOURA, P.: *Žádáme trest smrti! Propagandistická kampaň provázející proces s Miladou Horákovou a spol.*, Ústav pro studium totalitních režimů, Praha 2008, str. 57.

rozsudků nad obžalovanými. Tento postup zvolili prokurátoři, když během svých závěrečných promluv požadovali co nejpřísnější potrestání obžalovaných.

Spolu s přijímáním rezolucí spatřilo světlo světa i přijímání nových pracovních závazků, uzavírání tzv. socialistických smluv a tzv. zpevňování norem. „Údajná „záškodnická“ činnost obviněných tak byla stavěna do protikladu vůči budovatelskému úsilí úderníků, kteří byli často uváděni zejména v denním tisku jako nejhrolivější kritici velezrádců. Některé tyto závazky však působí s odstupem let poněkud komicky, i když šlo tehdy o naprosto vážné míněné záležitosti, vytvářené navíc ve stínu šibenice, který se právě díky své mohutné propagandistické kampani vynořil nad všemi obžalovanými z procesu s Miladou Horákovou a spol. Častým závazkem pracovních kolektivů je pak proklamované zvýšení bdělosti před dalšími podobnými zrádci a agenty západních zpravodajských služeb.“⁶⁵

4.2.4 Šíření propagandistické kampaně-zapojení dětí

Jako jeden z nejdůmyslnějších nápadů při propagandě procesu bylo zapojení nejmladších školních dětí, jelikož manipulace s dětmi je pro propagandu velmi důležitá z důvodu hraní na city československé veřejnosti. „Ve třídách byly zavedeny takzvané pětiminutovky, během kterých byly děti o procesu každý den „náležitě“ poučovány. Povinně také poslouchaly školní rozhlas se zprávami z jednotlivých dnů přelíčení a procesu byly věnovány i hodiny vlastivědy a češtiny. Do dětských duší byla zasazována nenávisť. Děti byly navíc zneužívány k donášení na své rodiče. Učitelé na žácích nenápadně vyzvídali, co se o procesu říká u nich doma, a děti zároveň dostaly za úkol nosit rodičům dopisy, ve kterých jim oznamovaly „své stanovisko k procesu“ a v nichž je přiváděly do úzkých tím, že je žádaly, aby se také vyjádřili.“⁶⁶

Propagandistická kampaň provázející proces s dr. Miladou Horákovou a spol. byla jednou z největších akcí v dějinách propagandy v komunistickém režimu v Československu. Díky své skvělé připravenosti a propracovanosti zasáhla všechny vrstvy společnosti, včetně nejmladších dětí z nejzapadlejších koutů Československa. Jelikož propaganda ovládala všechna média v zemi, nebylo možné se před ní ukrýt, avšak většina veřejnosti ochotně naslouchala a díky všeobecnému hněvu nad zrádci režimu tak ukázala návod, jak mají v budoucnu při obdobných procesech výrobci procesů postupovat. Kampaň nejen že splnila

⁶⁵FORMÁNKOVÁ, P. a KOURA, P.: *Žádáme trest smrti! Propagandistická kampaň provázející proces s Miladou Horákovou a spol.*, Ústav pro studium totalitních režimů, Praha 2008, str. 57.

⁶⁶FORMÁNKOVÁ, P. a KOURA, P.: *Žádáme trest smrti! Propagandistická kampaň provázející proces s Miladou Horákovou a spol.*, Ústav pro studium totalitních režimů, Praha 2008, str. 69.

účel, kterým bylo připravit veřejnost na celý proces, ale dokonce posloužila i v otázkách výše trestů, neboť pomohla soudcům a prokurátorům s vynesením trestů smrti, proti kterým by se mohla společnost bez obrovské propagandistické masáže bouřit, a mohla i ulevit jejich svědomí při vynášení rozsudku, protože tak přísný trest vyměřil a žádal hlavně lid.

5 Dobový ohlas v tisku

Pro dobový ohlas v tisku jsem zvolil periodika: Rudé právo, Lidové noviny, Lidová demokracie a Svobodné slovo, a to v době od 31. května do 28. června 1950, jelikož 27. června byl vykonán trest smrti u čtyř odsouzených z procesu s Miladou Horákovou a spol. Bez nadsázky se dá říci, že tyto tiskoviny procesem opravdu žily a každý den přinášely reportáže, komentáře či rezoluce, které se vztahovaly k procesu s Miladou Horákovou a spol. Snažil jsem se vybrat články, jejichž autoři se zaměřili na postavu Závaše Kalandry a poté jsem vybíral články z jednotlivých novin tak, aby bylo možné postihnout atmosféru doby, a v neposlední řadě jsem vybíral články pro ilustraci, které známé osobnosti také propůjčily svůj hlas dobové propagandě skrz tisk.

5.1 Rudé právo

Rozhodl jsem se začít Rudým právem, jelikož tyto noviny byly tiskovým orgánem vedoucí KSC, tedy nejmocnějším periodikem v zemi, a vycházely v největším nákladu. Také je z něj převzato nejvíce článků. Jeho redaktor Václav Slavík se zúčastnil porady s filmem, tiskem a rozhlasem ve věci Direktoría, konané 25. května 1950 na ministerstvu spravedlnosti a měl tak velmi podrobné informace o tom, jak si vedoucí představitelé KSC zainteresovaní v procesu přáli, aby tisk informoval veřejnost. Tomu také odpovídal rozsah prostoru, který byl věnován procesu. V těchto novinách bylo nejvíce místa věnováno zejména reportážím z každého dne procesu, ale velký prostor k vyjádření svého názoru o procesu dostaly známé a vážené postavy veřejného života.

5.1.1 Rudé právo – články o Kalandrovi

Pominu-li reportáž ze čtvrtého dne procesu, kdy byla v Rudém právu přetištěna výpověď obžalovaného Závaše Kalandry, tak prvním článkem, ve kterém se ostře útočí na postavu Kalandry, je článek spisovatele a novináře Bedřicha Rohana, který navštívil proces a o svých dojmech píše v Rudém právu pod výmluvným názvem *Galerie zrádců*. Záměr článku je co nejvíce pošpinit Kalandru, v čemž se Rohan mistrně vyžívá a čtenář má z článku pocit, že se v něm nepíše o lidské bytosti, ale o neuvěřitelné bestii, která se krmí výhradně zradou Československa a jeho občanů. Jistou zvláštností je fakt, že Bedřich Rohan (1920-2006)

z Kalandry udělal imperialistického nepřítele, ale po roce 1968 emigroval do Anglie a stal se novinářem v BBC, za což by mu jiný novinář v Československu složil jistě podobně „pochvalný“ článek, jaký on napsal o Kalandrovi.

„Galerie zrádců

Jaká to směs zločineckých ztroskotanců, která předstupuje v těchto dnech k výpovědi před Státním soudem v Praze. Jejich cesta začala různě. Ale jejich pohnutky k nejtěžším zločinům proti vlastnímu lidu byly stejné: spojuje je nenávist k dělnické třídě, k pracujícím lidu, k lidové demokracii, k socialismu. Touto nenávistí jsou spjati všichni: akcionář antracitových dolů, který byl i za první republiky odsouzen za sprostý podvod, ztroskotaní politikáři, bývalý továrník – milionář, který vystupoval pod rouškou ideologa „skutečné“ demokracie, gangster, majitel nakladatelství, který organizoval teroristické skupiny, a trockistický zrádce dělnické třídy... Jako poslední z těch, kdož v sobotu vypovídali před Státním soudem, vystoupila pak ta nejhnusnější, nejodpornější postava celé této galerie zrádců: trockista Závaš Kalandra, renegát, zrádce dělnické třídy. V osobě Kalandry předstoupila před soud postava (člověk tu těžko říci), která nemá jiného cíle než ničit, co ostatní budují, která se vysmívá všemu úsilí lidstva. Sám o sobě cynicky prohlásil: „Začal jsem jako nepřítel Sovětského svazu, zradil jsem dělnickou třídu, končím jako velezrádce a špion.“ Tato odporná postava, která celým svým životem chtěla jen poškozovat zájmy pracujících, velmi rychle našla cestu k milionářským vydřiduchům typu Hejdy a Pecla, k imperialistickým osnovatelům nové války. Od trockisty Kalandry ke špionu Kalandrovi byl jen malý krůček. Kalandra představuje ve své osobě i novinářského prostituta, který je za peníze ochoten napsat jakoukoliv lež a pomluvu. Prodával takové články zahraničnímu nepřátelskému tisku. Pro Kalandru je snad nejpříznačnější, že zároveň - pod různými jmény – psal do časopisů jak sociálně demokratických, tak i národně socialistických. Případ Kalandry znovu ukazuje všemu našemu lidu, co se skrývá za „ideologií“, která byt' nejrafinovanějšími frázemi špiní Sovětský svaz. Kalandrova cesta k zradě vlastního národa začala nenávistí proti vlasti všech pracujících, proti sovětskému svazu. Kalandrova cesta končí. Na lavici obžalovaných sedí zločinec z povolání: špion, velezrádce, sabotér...“⁶⁷

Během následujících dnů byl kolem Závaše Kalandry v Rudém právu poměrně klid, jelikož bylo potřeba útočit na všechny odsouzené a stránky novin zabíraly jednotlivé rezoluce rozhořčených občanů. O vzruch kolem Kalandry se postaral až vedoucí kulturní rubriky

⁶⁷ ROHAN, B.: Galerie zrádců. In *Rudé právo. Ústřední orgán Komunistické strany Československa (Praha)*, ročník 30, č. 133 z 6. června, str. 5.

Rudého práva, komunistický spisovatel Josef Rybák (1904-1992), který nechvalně proslul svým působením během normalizace v čele nového Svazu českých spisovatelů. Tento spisovatel zcela propadl komunismu a pokládal tak za věc cti vyjádřit se k zrádcům režimu, ve který věřil. Ve svém článku *Cesta velezrádce a špiona* velmi barvitě a bez „servítek“ vylíčil Kalandru jako největšího nepřítele režimu, který by měl dostat ten nejvyšší trest. Jeho výběr slov je také velmi útočný a je psán s cílem co nejvíce pošpinit Závěše Kalandru a pohřbit jeho dílo v zapomnění.

„Cesta velezrádce a špiona

Portrét trockistického záškodníka

Mezi třinácti rozvratníky, velezrádci a špióny, kteří byli v minulých dnech souzeni státním soudem v Praze a nad nimiž byl vynesena spravedlivý rozsudek, byl zvlášť odporný zjev starého trockistického záškodníka Závěše Kalandry, už před válkou pověstného nepřítele Sovětského svazu a komunistického hnutí. Před válkou pracoval Kalandra jako novinář v komunistickém tisku a dařilo se mu několik let skrývat svou pravou tvář. Ale už tehdy ho strana odhalila jako trockistu a vyloučila ze svých řad. Kalandra pak vydával nejhnusnější trockistické pamflety, v nichž kydal špínu na komunisty a Sovětský svaz a zároveň pod různými jinými jmény rozvíjel podvratnickou činnost, namířenou proti zájmům našeho pracujícího lidu. Pravicový sociální demokraté i Ferdinand Peroutka si pokládali za zvláštní čest, že získali Kalandru pro spolupráci a dávali mu k dispozici stránky svých listů, do nichž pod nejrůznějšími jmény psal Kalandra útoky proti komunistické straně a Sovětskému svazu...Cynická otevřenost, s jakou Kalandra vypočetl svůj portrét, nebyla diktována snad nějakou náhlou upřímností. K tomu přispěly teprve usvědčující důkazy státního prokurátora, pod jejichž tíhou se Kalandra doznal, že z nenávisti k lidově demokratickému řádu prozrazoval americkým imperialistům důležitá hospodářská tajemství, aby pomáhal k utužení diskriminační blokády proti Československu, že z nenávisti k socialismu se pokoušel zabrzdit vývoj k socialismu v Československu, zvrátit tento vývoj a otevřít cestu obnově kapitalismu...Kalandrův „vývoj“ od jeho domnělých politických úchylek přes jeho zavržené nepřátelství k Sovětskému svazu a komunistům až k jeho hnusné úloze špiona ve službách amerických imperialistů je zcela logický. V tom šel Kalandra věrně ve stopách celé té ničemné bandy Trockého, kterou imperialisté nasazovali do jednotlivých zemí, aby jedem trockismu „zevnitř“ rozleptávali síly socialismu...Také St. K. Neumann, muž orliho zraku a jasnovidného ducha, odhalující kořeny trockistické nestvůrnosti, ukazoval na nebezpečí kalandrovštiny...Naše strana, vybudovaná soudruhům Klementem Gottwaldem v stranu leninskou, dovedla vždy rozpoznat a odhalit

škůdce a nepřátele ve svých řadách. Zúčtovala s nimi v minulosti – vždyť už v roce 1936 odhalila škůdcovskou tvář Kalandrovu a jemu podobných individuí...Zvýšené bdělosti a zvýšené ostráživosti je třeba, aby všichni Kostovové, Rajkové a Kalandrové byli včas odhaleni, dopadeni a zneškodněni, postaveni před soud lidu a národa a stíženi spravedlivými tresty.“⁶⁸

Jako poslední jsem si nechal článek Václava Slavíka z 11. června. Tento novinář a pracovník aparátu ÚV KSČ v článku *V žoldu nepřátel lidstva* popustil uzdu své fantazii spojené s demagogií, od kterého si jistě sliboval kariérní vzestup a pochvalu na nejvyšších místech stranického aparátu. Přesně se trefil do stylu dobové propagandy a jeho štvavá rétorika mohla sloužit za vzor pro ostatní kariéristické novináře, kteří chtěli díky reportážím z tohoto procesu vyšplhat do vyšších pater novinářské smetánky. Václav Slavík se nakonec povýšení dočkal. Stejně jako u Rohana je až neuvěřitelné, že Václav Slavík byl v roce 1968 členem reformního křídla v ÚV KSČ a také podepsal jako jeden z prvních Chartu 77.

„V žoldu nepřátel lidstva

Vybraná smečka

Je to vybraná smečka. Trockistický záškodník Kalandra ji ze svého rohového místa v poslední lavici co chvíli přehlíží. Zvedá hlavu jako sup a jeho tvář není bez toho cynického úsměšku, který je někdy možno nazvat uspokojením nad vykonanou rozvratnou prací. Dívá se na Pecla, ulízaného, dobře oblečeného, s červeným zátylkem, na Pecla, který sice je ochoten hrát kajícnou roli, kdyby však vyšel se zdravou kůží a mohl, byl by od minuty ještě bezohlednějším kapitalistickým karabáčníkem, než byl za první republiky. Před sebou má Kalandra další výkvět smečky...

Ruce pryč od našich závodů a polí

Podle těchto spekulací volí nové metody. Nerozhodují o nich sami. Mají přece pokyny zahraniční emigrace, Horáková, Peška i Hostička jsou ve styku s agenty CIC jako Kalandra a Pecl a mají ve všem pomoc špionů z ostatních kapitalistických zemí. Shánějí se po každé zprávě, která by mohla sloužit imperialistům. Kalandra ještě v soudní síni se obrací, když

⁶⁸ RYBÁK, J.: *Cesta velezrádce a špiona. Portrét trockistického záškodníka*. In *Rudé právo. Ústřední orgán Komunistické strany Československa (Praha)*, ročník 30, č. 145 z 18. června, str. 7.

*v přestávce slyší z novinářských lavic angličtinu. Kdyby mohl a měl nějakou zprávu, ještě teď by ji předal. Vždyť on byl především zaměřen na buržoazní tisk, na jeho novináře – špiony.*⁶⁹

5.1.2 Rudé právo – články osobností

K procesu se v Rudém právu vyjadřovala celá řada osobností z různých odvětví. Velmi zajímavý a pro mne šokující je článek *Soud lidu* od tehdejšího předsedy Svazu československých spisovatelů Jana Drdy (1915-1970). Ve svém článku velmi ostře odsuzuje všechny obžalované v procesu s M. Horákovou a spol. Jazyk jeho článku není tak ostrý jako u výše uvedených spisovatelů, ovšem i tak obžalované nikterak nešetří. Je velmi smutné, že autor souboru povídek *Němá barikáda* a člověk, který odsoudil vpád vojsk Varšavské smlouvy do Československa v roce 1968, se v roce 1950 snížil k tak otřesnému článku a žádal v něm tvrdé potrestání obžalovaných. Drda to mohl to jistě udělat z důvodu, že se to od jeho osoby v takové funkci očekávalo, aby šel lidu příkladem, ovšem stejně tak dobře to mohl provést z kariéristických důvodů. Je velmi zajímavé, že právě takovéto informace se na základních a středních školách z neznámých důvodů žáci nedovědí, ale podle mého názoru je při hodnocení spisovatele potřeba hodnotit ho komplexně, tedy se vším všudy.

„Soud lidu

„Cynická zvrhlost, s níž promlouvá smečka záškodníků a špionů, stojících před soudem lidu, o svých zločineckých cílech – to je nejotřesnější a nejpodlejší zkušenost z tohoto procesu. Tito vyvrhelové se ještě nedávno halili do ušlechtilých masek. Tito vyvrhelové ještě nedávno odívali své rozvratnické a špionské záměry, namířené proti šťastnému životu našich pracujících do „ušlechtilého“ pláštíku liberalistických frází. Mluvili často o svobodě. Dnes otevřeně, s odporným cynismem hovoří o svém skutečném pojetí svobody, které měli, o „svobodě“ ve stínu amerických tanků. Oni ve všech pádech skloňovali slova národ, vlast. Dnes tu stojí před soudem lidu jako nejodpornější zrádci národa a vlastizrádci. Jejich vlastizrada není nová. Jsou to přímí představitelé zrádného mnichovanství z r. 1938. Jsou to přímí představitelé spřeženecké kliky buržoazie a renegátů socialismu, která vedla krvavý útok na naši dělnickou třídu v dobách první republiky. Jejich zrada není nová. Nový je jen onen zvlčilý cynismus, s nímž o této zradě dnes hovoří. Nový je ten klid otrlého zločince, s nímž taková Horáková přisvědčuje na otázku, zda počítala s válkou, zda počítala s tím, že by mohly být vražděny naše ženy a děti. „V každém případě, když je válka, musíme počítat se zasažením všech cílů,“ odpovídá tato „žena“, jež ztratila poslední zbytky lidské podoby. Ano,

⁶⁹ SLAVÍK, V.: *V žoldu nepřátel lidstva*. In *Rudé právo. Ústřední orgán Komunistické strany Československa (Praha)*, ročník 30, č. 138 z 11. června, str. 4.

*v této odpovědi jsou obsaženi všichni ti zkrachovalí politikáři Zemínová, Horáková a Kleinerová, typičtí kapitalističtí dravci Pecl a Hejda, sluhovský kariérista Nesvátal. V ní je obsažen sociálně demokratický renegát Dunder i zavilý trockistický vyvrhel Kalandra... Teprve dnes před soudem si tato banda uvědomuje, proti jaké síle chtěla bojovat. Teprve dnes, kdy jejich spiknutí bylo rozbito, si uvědomují obrovskou tvořivou, mírovou sílu našeho pracujícího lidu. Tento lid, který v únoru rázně zúčtoval se zjevnými nepřáteli republiky, zúčtuje dnes a zúčtuje kdykoliv v budoucnosti s jejími skrytými nepřáteli, kteří se změnili v bandu špiónů, rozvratníků a teroristů.*⁷⁰

Velmi zajímavý článek *Rozsudek vynesl všechn československý lid* vyšel z pera atleta a olympijského vítěze Emila Zátopka (1922-2000), který ve svém článku z 10. června odsuzuje jednání obžalovaných z procesu s Miladou Horákovou a spol. Jeho text se však liší od výše uvedených, neboť Zátopek nepoužívá tehdejší štvavou rétoriku a vyložený souhlas s rozhodnutím soudu o výši trestů v článku také není k nalezení. Také se zde neobjevuje jméno jediného obžalovaného, což je také velký rozdíl oproti výše uvedeným textům. Patrně Zátopek nechtěl nikoho osobně urazit a to mohlo znamenat, že s tím, co napsal, ve skrytu duše vůbec nesouhlasí.

„Rozsudek vynesl všechn československý lid

Slova pana presidenta, která pronesl na I. sjezdu ČSM...jsou pro nás vlastně myšlenky, které nás vedou vpřed. A přece se našly zrůdy, které chtěly ničit naši výstavbu a cestu k socialismu. Počinání všech špiónů a zrádců je hanebné a stejně tak pošetilé, protože náš lid, který si vybojoval lepší podmínky pro život, se jich nikdy nevzdá a dějinný vývoj se také již nikdy nevrátí do starých dob. Lidé se přesvědčili o štěstí socialismu, o shodě a spolupráci a nedají si nikdy svá práva vyrvat z rukou. Diversanti se odsoudili sami svými činy – rozvratnictvím a přípravou války proti vlastnímu národu. Rozsudek je výstrahou pro všechny, kteří by u nás v Československé republice hledali působiště pro své hanebné cíle. Všichni naši pracující budují společně svůj lepší život a každý, kdo by chtěl narušit naši společnou práci, skončí tam, kde skončila banda špiónů a diversantů. Rozsudek vynesl všechn československý lid. Jako příslušník československé armády vidím, že rozsudek – toť příkaz, který vyplývá z poctivé práce všech našich dělníků pro naše vojáky, aby pokojný život byl zachován.

⁷⁰ DRDA, J.: *Soud lidu*. In *Rudé právo. Ústřední orgán Komunistické strany Československa (Praha)*, ročník 30, č. 135 z 8. června, str. 5.

Za větší zmínku stojí článek literárního vědce a tehdejšího děkana Filozofické fakulty Univerzity Karlovy profesora Bohuslava Havránka, který byl otisknut 11. června. V tomto článku se zostra opírá do všech obžalovaných a jazyk opět připomíná štvavou řeč. Možná by bylo záhodno se pozastavit nad faktem, že přední český literární vědec a autor dodnes používané *České mluvnice* je i autorem tak propagandistického textu, který vypovídá o osobním selhání tohoto českého lingvisty, jelikož jako významný akademik měl jistě informace, které byly běžnému člověku nepřístupné, a je možné, že se s některým z obžalovaných i osobně znal.

„Jednali z hluboké nenávisti k lidu

Defilovala před námi ve velkém procesu galerie zrádců, ano zrádců lidu českého a slovenského, zrádců všeho kladného, co náš lid společným úsilím se Sovětským svazem a zeměmi lidové demokracie buduje, zrádců míru a tím i všeho pokroku lidstva. Nebojme se označit je nejpotupnějším názvem; nelze mluvit o lidech svedených nebo nevědomých toho, co činí, leda o lidech zaslepených hlubokou nenávistí k lidu a jeho prospěchu, k pokroku, kteří ve spojení s nepřitelem rozněcují válku, jen aby nemuseli otevřít oči a vidět kolem sebe skutečnost. Všichni jsme věděli, co podnikají...S úžasem vidíme z procesu do všech podrobností hrůzný obraz duševní bídy části inteligentů a řemeslných politiků starého stranictví, spojených se sprostými kapitalistickými vyděrači, nepoučených historickým vývojem, ba ani Mnichovem, ale vidících jen svůj žok osobního zisku, zištné službičkování tomuto žoku, zvráceně toužících po vlastní kariéře za každou cenu.“⁷²

Poslední ukázka sice nepatří do dobového ohlasu, ale myslím, že je důležité ji uvést. Na Kalandru si totiž vzpomněla už v prvomájovém Rudém právu i jedna z největších postav mezi československými spisovateli, a to Vítězslav Nezval. O jeho proměně v nadšeného komunistu je toho napsáno mnoho, ale zavrhnout svého přítele a veřejně se k tomu přihlásit je i tak velmi smutná záležitost.

„Na úsvitě zítřků buduje se plán

⁷¹ ZÁTOPEK, E.: *Rozsudek vynesl všechny československý lid*. In *Rudé právo. Ústřední orgán Komunistické strany Československa (Praha)*, ročník 30, č. 137 z 10. června, str. 3.

⁷² HAVRÁNEK, B.: *Jednali z hluboké nenávisti k lidu*. In *Rudé právo. Ústřední orgán Komunistické strany Československa (Praha)*, ročník 30, č. 138 z 11. června, str. 4.

Jako voják jenž byl k pluku povolán

Šikují se všichni splnit slavný nástup

Zrádce s dezertérem nezadrží zástup

Dezertér a zrádce slyší zvuk svých hran

*Na úsvitě zítřků buduje se plán*⁷³

Přitom to byl stejný Vítězslav Nezval, „který vepsal Kalandrovi na titulní list své *ULICE GIT – LE COEUR* velmi srdečně: „Drahému příteli Závaši Kalandrovi a jeho statečnému boji, který vidí před sebou osvobozeného člověka v osvobozeném světě, soudružsky já, Vítězslav Nezval.“⁷⁴

5.1.3 Rudé právo – shrnutí

Rudé právo splnilo roli největšího informačního zdroje, co se týká procesu. Na jeho stránkách se objevily reportáže z každého dne procesu, kdy se novináři snažili zachytit celé výslechy s jednotlivými obžalovanými, a zároveň líčili obžalované jako zavilé nepřátele imperialismu, velezrádce, zrádce lidu a podobně. Styl článků týkajících se procesu je velice štvavý a útočný a snaží se působit na nejnižší lidské pudy – vyvolávání atmosféry strachu, nenávisti vůči obžalovaným tím, že popisuje jejich bývalý život v blahobytu, kdy vykořisťovaly nebohé československé občany a osnovali plány na novou válku proti dělnické třídě a hlavně proti socialismu. K tomu používalo Rudé právo také velké množství známých a populárních osobností československého veřejného života. Je to logické, jelikož Rudé právo bylo nejprodávanější a nejčtenější tisk v Československu, a jako vlajková loď KSČ měly tyto noviny povinnost informovat tak, jak to KSČ chtěla a potřebovala. Samotného Kalandru, stejně jako ostatní obžalované, pak komunističtí novináři a spisovatelé vykreslili jako zavilého trockistu a špiona imperialismu, který už jen vzhledem připomíná člověka, jinak je to jen bestie bez citu a srdce. Všechny články nebo zmínky o Kalandrovi používají podobná slova k jeho charakteristice s cílem co nejvíce pošpinit jeho život a představit tuto osobu veřejnosti jako velezrádce, který si nezaslouží nic jiného než smrt, což se také povedlo. Autoři článků o Kalandrovi se možná měli také pozastavit a zamyslet nad tím, že zatímco Kalandra vstoupil do KSČ už v roce 1923, když tohoto členství rozhodně neplynuly žádné větší

⁷³ NEZVAL, V.: *Z básně*. In *Rudé právo. Ústřední orgán Komunistické strany Československa (Praha)*, ročník 30, č. 102 z 1. května, str. 7.

⁷⁴ KRATOCHVIL, A.: *Žalují II. Vrátit slovo umlčeným*, Česká expedice, Praha 1990, str. 181.

výhody, tak většina autorů článků vstoupila do KSČ v roce nebo po roce 1945, tedy v době, kdy bylo jasné, že strana bude hrát v budoucích letech velmi významnou roli.

5.2 Lidové noviny

Lidové noviny byly listem Svazu československých spisovatelů a před rokem 1948 patřily mezi nejprodávanější tituly, kdy jim jako šéfredaktor velel Ferdinand Peroutka. Ten byl však komunisty sesazen a na jeho místo přišel spisovatel Jan Drda, který se plně začal řídit pokyny od těch, kteří ho na toto místo dosadili, tedy od KSČ. Pod jeho vedením musely noviny psát oslavné ódy na Stalina a Gottwalda a svou funkcí se přiblížily Rudému právu. Stejně jako Rudé právo se snaží informovat co nejobsáhleji o procesu a v podobném duchu jako Rudé právo. Pro svou práci jsem použil články z rubriky, kterou Lidové noviny zavedly během procesu, s názvem *Před soudem lidu*, kde se k procesu mohli vyjádřit spisovatelé, redaktoři a dělničtí dopisovatelé.

5.2.1 Lidové noviny – články o Kalandrovi

Jako nejdůležitější článek jsem vybral text básníka Jana Nohy (1908-1966), který ve svém článku sděluje dojmy z návštěvy procesu a poměrně ostře útočí na obžalovaného Kalandru. Zvláštní však je, že Noha podporuje své názory skrze básníka S. K. Neumanna, se kterým se dostal do sporu kvůli moskevským procesům v roce 1937. Neumann totiž jako správný komunistka odsoudil knihu André Gida *Návrat ze Sovětského svazu*, ve které odsoudil stalinistický režim. Noha se však domníval, že politické procesy nejsou správné a nejsou zárukou správně fungující socialistické společnosti. O 13 let později však stejný Noha píše o Kalandrovi jako o velezrádci režimu. Vysvětlení může být takové, že Noha nezměnil názor na politické procesy, ale bylo mu jasné, že tyto procesy zavítaly do Československa a je potřeba se jim přizpůsobit, aby si zachránil vlastní kůži. Tím, že odsoudil Kalandru a další intelektuály, projevil dostatečnou loajalitu režimu a omluvil tak předchozí pochybení.

„Vidíte ve své propasti...“

Před senátem Státního soudu v Praze stanul vzdělanec, inteligent, intelektuál Závěš Kalandra. Někdejší člověk, dnes velezrádce. Člověk, který ztratil lidskou podobu. Nelidský člověk. Odbytostnělá bytost, která do krve poraní srdce i duši pouhým jen pohledem. Bytost strašlivě zohavená obludnou nenávistí i záští proti všemu, co má lidsky teplou podobu lidově demokratického dneška, a proti všem, kdo se slunečným znamením socialistického zítřka nesou tíhu i radost práce. Člověk ledového záporu. Studená bytost, mrtvá už za živa, rozkládající všeho, čeho se dotkne. Bytost, která by bez chvění zabila dítě. Individualistický

sobec, jemuž se svět a život zúžil do raketního prostoru vlastní bytosti. Odtud, z tohoto prostoru, vidí už jen sebe, a protože se rozkládá, hledá a nalézá symptomy vlastního rozkladu ve všem. Objektivně pak, s nutnou logikou zmaru, se zařazuje tam, kde rozklad vrcholí: zradou, velezradou, jedem trockismu, který je poslední stanicí zrádců a velezrádců. Záviš Kalandra stanul v prostoru pro obžalované. Jeho dopověď na otázku, cítí-li se vinen, je i odpovědí na otázku, která by mohla zníti: Cítíte se ještě člověkem? Kdyby už neměl síly, aby odpověděl sám, odpověděl by za něj svět zdravých lidí, svět budovatelů lidského štěstí. Přestává být člověkem ten, kdo zradil svůj lid, svou zemi a vlast, avšak dvakrát přestává být člověkem ten, kdo zradil dělnickou třídu a její stranu. V roce 1936 byl Kalandra vyhnán z řad dělnického revolučního hnutí. V roce 1950 jako velezrádce jedinou větou vyslovuje to, oč usiloval: pokusit se zabránit výstavbě socialismu v Československu. Palčivá hanba zrady padá na tuto ohavnou tvář...Dělnická třída vynesla svůj rozsudek nad Závišem Kalandrou už roku 1936...V Kalandrově konci se soumrak měšťácké inteligence proměňuje v poslední tmu, v propast, do které padají za tak či onak tragických subjektivních okolností zbytky této inteligence...Naplnila se Neumannova slova, že všickni zradí, že všickni půjdou nazpět k maloměšťákům nebo přímo k reakci. Záviši Kalandrovi je s nimi dnes psolečná lavice obžalovaných, protože včera mu byla společná jejich džungle. Ale jako ji vykořenil lid Sovětského svazu, tak ji také vykoření lid svobodného Československa.“⁷⁵

Ze stejného dne je i článek Otto Ježka (1896-1957), který je označován jako dělnický básník, objevený během akce „Pracující do literatury“. Psal zejména oslavné básně na komunistický režim a jeho představitele, proto byla jeho útočná řeč proti třem ze třinácti obžalovaných jistě pravé vyjádření jeho pocitů.

„O ZRADĚ ČLOVĚKA

Z krásné, radostné, zářivé skutečnosti dnešního života sestoupil jsem na jeden den do nejtemnější propasti lidství. Bylo mi stydno a smutno, jak hluboko může klesnout člověk, podle slov Písma stvořený k obrazu Božímu. Byl jsem na přelíčení se třinácti zrádci. Slyšel jsem tři, od rána do pozdního odpoledne jsem poslouchal slova o zradě člověka na člověku a po celém tom dni otřesného úžasu zůstává mi v srdci a v mysli jedno: Jak veliký musel by býti trest, aby smyl tu jejich zradu člověka? Posuďte se mnou ty tři...A ten třetí, Záviš Kalandra. 48 roků – to už není člověk. Roku 1936 byl vyloučen z komunistické strany, protože byl proti komunistické Internacionále a proti Sovětskému svazu. Mluví ovšem cynicky, usměvavě, jako

⁷⁵ NOHA, J.: Vidíte ve své propasti...In Lidové noviny. List svazu československých spisovatelů (Praha), 1950, ročník 58, č. 132 z 6. června, str. 5.

by vypracoval něco vtipného. Říká pyšně: „Mým úkolem bylo utužit v Americe diskriminaci Československa, aby se nám na cestě k socialismu šlo těžce, aby republika byla přivedena k marshallizaci. Jsem nepřitelem tohoto zřízení.“ A přitom si pečlivě, velmi pečlivě upravuje mikrofon, aby ani slabiku neřekl vedle. Dál o něm psát je zbytečné, slušnému člověku se prostě hnusí. Slyšel jsem tři ze třinácti zrádců...Třináct zrádců říká: Ano, jsme vinni! Soudci musí vyslovit tvrdý rozsudek – vždyť jde o mír.“⁷⁶

5.2.2 Lidové noviny – články osobností

Do Lidových novin také připívala celá řada známých osobností. Mne zaujal článek literárního vědce a tehdejšího rektora Univerzity Karlovy Jana Mukařovského, který ve svém článku odsuzuje obžalované z procesu. Za zmínku stojí, že Mukařovský zde útočí i na Zdeňka Pešku, kterého patrně znal z dob působení na Univerzitě Komenského v Bratislavě, kde působil jako profesor a té době zde vyučoval Zdeněk Peška ústavní právo.

„Proces se zrádci, kteří se chladnokrevně účastnili příprav k válce proti vlastnímu lidu, je velkým poučením o tom, že není neutrálního území mezi táborem obránců míru a táborem válečných zločinců: buď jsi z plna srdce prvním z nich, nebo stojíš oběma nohama v druhém. Proces ukazuje také názorně, do jaké hloubky zločinnosti poklesne takový příslušník inteligence, který se sám vyřadí z lidu budoucího lepší budoucnost pro všechny.“⁷⁷

Další články známých osobností jsou si svým obsahem i formou velmi podobné, neboť v nich všichni odsuzují velezrádce režimu a pozastavují se nad tím, co je k tomu přimělo.

5.2.3 Lidové noviny – shrnutí

Lidové noviny o procesu informovaly podobně jako Rudé právo, avšak s menšími rozdíly. Jakožto list Svazu československých spisovatelů je z článků patrná daleko větší umělecká hodnota (ne obsahová) oproti Rudému právu. Dále autoři neútočí tak ostrým nevybíravým jazykem a nesnaží se jen plivat špínu na odsouzené, ale také se ve svých člancích zamýšlejí a hledají důvody, proč se obžalovaní zachovali ke své vlasti tak zrádně. Bohužel oproti Rudému právu se v jejich člancích objevuje více demagogického přirovnávání odsouzených ke kolaborantům a nacistům, v čemž vynikala spisovatelka Alena Bernášková, ale i další. Co se týká Závaše Kalandry, tak jazyk článků není tak ostře útočný a to zejména díky vyšší

⁷⁶ JEŽEK, O.: *O zradě člověka*. In *Lidové noviny. List svazu československých spisovatelů (Praha)*, 1950, ročník 58, č. 132 z 6. června, str. 5.

⁷⁷ MUKAŘOVSKÝ, J. In *Lidové noviny. List svazu československých spisovatelů (Praha)*, 1950, ročník 58, č. 130 z 4. června, str. 5.

umělecké hodnotě, ovšem i tak je z článků cítit nejvyšší opovržení z jeho osoby a volání autorů článků po jeho přísném a důkladném potrestání. I zde je vidět osobní selhání významných osobností, kdy si spisovatel Jan Noha díky ostrému článku proti Záviši Kalandrovi snažil u veřejnosti nahnat body tím, že odsoudí jeho činnost a schválí jeho přísné potrestání, ač moc dobře sám věděl, že takovýto proces je jen pošlapání základních lidských hodnot.

5.3 Lidová demokracie

Deník Lidová demokracie byl ústředním listem Československé strany lidové od roku 1945. Listy tohoto periodika plnil proces podobně jako Rudé právo a Lidové noviny, kdy o Kalandrovi hovoří jako o trockistickém vyvrhelovi a ostatní obžalované hodnotí podobně ostře. Jako reprezentující jsem vybral článek, který je parafrází telegramu římskokatolických duchovních z Ostravského kraje, která odsuzuje činnost obžalovaných z procesu s M. Horákovou a spol. tento text tak vystihuje plně atmosféru doby, která byla zachváčena hněvem a obrovskou vlnou nenávisti vůči obžalovaným zrádcům. Tento článek je podle mého názoru typickým pro tehdejší Lidovou demokracii.

„Další četné protesty pracujících proti zrádcům

Telegram duchovních čs. části arcidiecéze Vratislavského a Ostravského kraje

Ještě stále docházejí četné protesty pracujících z nejrůznějších podniků a organizací proti zrádcům odsouzeným před Státním soudem v Praze z doby trvání procesu...Římskokatoličtí duchovní československé části arcidiecéze Vratislavského a Ostravského kraje oznamují telegramem, že těžce nesou, že v době, kdy náš lid věnuje všechno svoje úsilí mírové výstavbě republiky a vytvoření spravedlivého a společenského řádu, kdy zvláště na Ostravsku horníci a hutníci podávají rekordní dosud nevídané výkony a kdy tisíce mladých z celé republiky s nadšeným úsilím budují nové Ostravsko – průmyslové srdce republiky, se našli mezi občany lidé, kteří se pokoušeli naše budování bořit a uvrhnout náš lid do dřívější bídy a utrpení. V čele těchto rozvratníků stáli pravicoví předáci bývalé strany národně socialistické a strany lidové a pravicoví sociální demokraté, souzeni před Státním soudem v Praze. My, římskokatoličtí duchovní Ostravského kraje...Dávno jsme se sešli s našimi budovateli na základě praktického života v nejužší spolupráci a plně oceňujeme skutečnost, že právě

v přítomné době nacházíme u naší vlády pro své kněžské působení větší porozumění než kdykoliv předtím.“⁷⁸

Takovýchto článků byla Lidová demokracie plná. Důvodem jistě byla skutečnost, že jako list Československé strany lidové si jeho redaktoři moc dobře uvědomovali, že mezi obžalovanými jsou i členové spojení s jejich stranou, a proto je potřeba se od nich co nejvíce distancovat. Bylo potřeba vyjádřit svou loajalitu k režimu a tento úkol se nevyhnul ani duchovním, kteří se co nejvíce snažili ukázat, jak skvěle se jim v ČSR žije.

5.4 Svobodné slovo

Svobodné slovo bylo ústředním deníkem Československé strany socialistické a navazovali na České slovo. Spolu s Lidovou demokracií byly oproti Rudému právu a Lidovým novinám v nevýhodě, jelikož mezi obžalovanými měly zástupce stran, které reprezentovaly. Proto bylo pro Svobodné slovo důležité, stejně jako pro Lidovou demokracii, aby se co nejlépe distancovala od zrádců režimu ze svých socialistických řad. Tyto noviny se pochopitelně snažily útočit na obžalované stejně jako Rudé právo a ostatní, a to dokonce i vehementněji, aby ze sebe smyly veškeré spojení s bývalými členy, kteří seděli na lavici obžalovaných. Jako ukázkou jsem vybral článek poslance Československé strany socialistické Josefa Šafaříka, který ostře útočí na činnost obžalovaných, a to především na Miladu Horákovou, kterou se nebál přirovnat k manželce velitele nacistického koncentračního tábora Buchenwald. Je to dáno tím, že Milada Horáková byla významnou členkou této strany a Šafařík tak chtěl jistě demonstrovat, že jeho strana už nemá s podobnými zrádci nic co dočinění.

„ZRADA PROGRAMEM

Pražský proces, ačkoliv není ještě skončen, již ve svých počátcích strhl masku s tváří odporné smečce zločinců a zrádců, patřících mezi nepřátele míru a světa... Za cenu milionů a milionů mrtvých a zničených měst a rodinných krbů lidského štěstí snažili se s anglo-americkými imperialisty i Hitlerovými spolupracovníky vymazat republiku ze střední Evropy a pracující lid uvrhnout do nového námezdního otroctví fabrikantů, bankéřů, velkostatkářů a šmelinářů... Jaký je rozdíl mezi známou buchenwaldskou bestií – Elsou Kochovou – která usmrcovala tetované politické vězně a z jejich kůže si dala zpracovat toaletní potřeby a vázat knihy, a mezi bývalou národně socialistickou poslankyní dr. Miladou Horákovou, která za cenu nové světové katastrofy chce docílit zvrát našich poměrů? Jaký hnus musí zavalit

⁷⁸ *Další četné protesty pracujících proti zrádcům.* In *Lidová demokracie. Orgán Československé strany lidové (Praha)*, ročník 6, č. 135 z 10. června, str. 7.

*každého poctivého příslušníka tehdejší národně socialistické strany, který snad ještě až do stržení jejich zrádné masky na ně spoléhal a kvůli jejich rozvratnické činnosti dosud stál stranou socialistické výstavby této země. Jaké hluboké a veliké zadostiučinění dostává se těm tisícům a tisícům drobných příslušníků strany, kteří pod vedením nového předsedy ministra prof. dr. ing. E. Šlechty v únoru 1948 se přihlásili do obrozené Čs. strany socialistické a v rámci obrozené Národní fronty pod vedením komunistické strany Československa napomáhali k tomu, abychom i my...dospěli k socialismu v naší vlasti. Nad ztroskotanci této velezrádné skupiny...slibujeme, že ještě s větším a horoucnějším úsilím se vrhneme za úzké spolupráce s komunistickou stranou...do budování a upevňování míru, socialistické vlasti a radostného života národa a republiky.*⁷⁹

Na závěr této kapitoly uvádím zprávu Československé tiskové kanceláře oznamující vykonání trestu smrti nad Miladou Horákovou, Janem Buchalem, Oldřichem Peclm a Závišem Kalandrou, která byla otištěna ve všech výše uvedených denících. Zajímavé je, že po celou dobu procesu plnila noviny spousta článků, rezolucí, reportáží, které se týkaly procesu, ale o výkonu trestu byla v novinách pouze tato kratičká zmínka:

„Rozsudek nad velezrádci vykonán

PRAHA 27. června (ČTK)

*Rozsudek Státního soudu v Praze z 8. června t. r., potvrzený rozsudkem Nejvyššího soudu z 24. června t. r., jímž byli Milada Horáková, Jan Buchal, Oldřich Pecl a Záviš Kalandra odsouzeni pro zločiny velezrady a vyzvědačství k trestu smrti, byl vykonán.*⁸⁰

6 Závěr

Proces s Miladou Horákovou a spol. byl největším a nejvýznamnějším politickým procesem v poúnorovém Československu, jelikož v něm byla odsouzena žena a matka nedospělého dítěte v jedné osobě, Milada Horáková. Stejně tak propagandistická kampaň, která celý proces od začátku do konce provázela, neměla svou dokonalou propracovaností a velikostí v Československu obdoby. Touto propagandou byla zasažena všechna média v zemi. Díky nim se valila na veřejnost obrovská vlna slov plných nenávisti a opovržení nad nevinnými

⁷⁹ ŠAFARÍK, J.: *Zrada programem*. In *Svobodné slovo. List Československé strany socialistické (Praha)*, 1950, ročník 6, č. 131 z 6. června, str. 7.

⁸⁰ *Rudé právo. Ústřední orgán Komunistické strany Československa (Praha)*, ročník 30, č. 152 z 28. května, str. 3.

lidmi, ze kterých bylo potřeba udělat exemplárně odstrašující příklad velezrádců československého režimu, který měl pod jejich imperialistickými plány padnout, aby byla by nastolena vykořisťovatelská vláda buržoazie, která uvrhne poctivý dělnický lid pod jejich nadvládu.

Přesně takovýmto útočným a štvavým způsobem informovala československá periodika o procesu a jeho postavách. Článků, rezolucí, reportáží a komentářů k procesu bylo po celou dobu jeho trvání v periodikách plno a čtenář kteréhokoliv z nich nemohl být ušetřen výlevů zlosti vůči velezrádcům. Z tohoto pohledu odvedly přípravné komise v čele s Karlem Klosem obrovské penzum práce, jelikož tisk byl připraven dokonale. Spolu s rozhlasem tak odvedl největší kus práce v propagaci procesu, aby veřejnost viděla obžalované tak, jak si přálo nejen celé vedení KSČ a sovětsí poradci, tedy jako zrádce státu, kteří si zaslouží ty nejvyšší tresty. V tomto ohledu splnil tisk svou roli dokonale: do redakcí denně proudily rezoluce rozhořčených pracovníků, které žádaly pro obžalované trest smrti, a noviny je velmi ochotně přetiskovaly. Přitížily tak obžalovaným (jak je patrné z článků o Kalandrovi) a přičinily se o velmi tvrdé rozsudky, kterým vévodí čtyři vykonané tresty smrti; obhájci na počátku procesu nepředpokládali, že by tak vysoké tresty mohly opravdu padnout, ovšem veřejnost se díky propagandě skrze novinové články a reportáže zfanatizovala natolik, že od trestů smrti nemohlo být odstoupeno. Potvrzují to i slova závěrečná slova prokurátorů, že největší zásluhu na výši trestů má lid, který byl nejvíce ovlivněn právě tiskem.

Při porovnávání jednotlivých periodik se příliš nepotvrdil můj předpoklad, že by se lišil styl, jakým o procesu referují, ovšem jen po ideové stránce. Jelikož se po každém dnu konala porada tisku a prokurátorů, co má být druhý den ráno k procesu vytištěno, bylo by velmi bláhové se domnívat, že by se našly noviny, které by si dovolily psát jinak, než jak jim bylo nařízeno, neboť takové noviny by se pak mohly oprávněně bát o svou existenci, stejně jako jejich novináři. Na druhé straně jednotlivá periodika referovala o procesu po formální stránce rozdílným způsobem. Rudé právo se díky své pozici tiskového orgánu KSČ snažilo používat co nejútočnější styl, který si opravdu nebral žádné slitování a který se snažil útočit na nejnižší lidské pudy vyvoláváním atmosféry strachu a nenávisti. Oproti tomu Lidové noviny se jako představitel Svazu československých spisovatelů snažily vnést do svých článků více umělecké hodnoty a jejich styl vyjadřování nebyl zdaleka tak útočný a nesnažil se za každou cenu probudit v občanech ještě větší pocity hněvu, ale používal více demagogických přirovnání ke kolaborantům a nacistům. Lidová demokracie a Svobodné slovo, dva deníky zastupující politické strany, jejichž členové se ocitli mezi obžalovanými, se snažily co nejvíce dát najevo

své distancování od bývalých členů a nynějších zrádců. Psaly proto podobným útočným stylem jako Rudé právo a v jejich člancích se vyskytuje celá řada textů od politiků, kteří v nich házejí na své bývalé spolupracovníky co nejvíce špíny, žádají pro ně nejvyšší tresty a slibují, že se budou snažit se svými stranami ještě více ruku v ruce s vedoucí KSČ budovat socialismus v Československu.

Co mě velmi zaráží, je skutečnost, kolik známých osobností, předních československých vědců a spisovatelů propůjčilo své jméno ve prospěch propagandy v novinách. Je velmi smutné, že takto inteligentní lidé, kteří nepochybně některé z obžalovaných osobně znali a dříve se s nimi stýkali a kteří mohli mít o procesu a jeho zákulisí jiné (pravdivější) informace než běžný občan, se dali do služeb něčeho tak nízkého, jako byla tato propagandistická kampaň. Nevěřím tomu, že tyto osobnosti nevěděly či neznaly důsledky textů, které buď samy vytvořily, nebo se pod ně podepsaly, a mluvit o uměleckém a akademickém selhání elit je zřejmě na místě. Je třeba jistě rozlišovat, zda to dotyčná osobnost napsala proto, že se to od ní vyžadovalo, nebo jen proto, aby takovýmto textem plným pliváním špíny na obžalované smazala svá předchozí zakolísání a ukázala tak plnou loajalitu režimu, ovšem osobní odpovědnost za „podpis“ pod rozsudek popravu čtyř odsouzených nesou všichni. Snad jen článek, pod kterým je podepsán Emil Zátopek, vykazuje oproti jiným článkům mírný projev nesouhlasu s celým procesem a tresty, které byly v procesu vyneseny. Byl však zcela osamocen v moři článků, které volaly po trestech smrti pro všechny obžalované. I díky tomu tak svět bohužel zažil první politický proces, ve kterém byla popravena žena.

Jsem velmi rád, že jsem se mohl tímto tématem zabývat, jelikož mi přineslo celou řadu nových pohledů a cenných informací o mechanismu politických procesů a jejich propagandě v médiích, které si, doufám, budu moci v budoucnu více rozšířit.

7 Seznam použitých pramenů, literatury a zdrojů

7.1 Prameny

7.1.1 Dobová periodika

Lidová demokracie 1950

Lidové noviny 1950

Rudé právo 1950

Svobodné slovo 1950

7.1.2 Tištěné prameny

BERAN, K.: *Před soudem lidu. Proces s dr. Miladou Horákovou a jejími dvanácti společníky před Státním soudem v Praze 31. května až 8. června 1950.* Melantrich, Praha: 1950.

Proces s vedením záškodnického spiknutí proti republice. Horáková a společníci.

Ministerstvo spravedlnosti – Orbis, Praha: 1950.

7.2 Články a časopisecké studie

BLAŽEK, P.: *Rekonstrukce. Prameny k procesu s Miladou Horákovou a jejími druhy.* In: *Sborník Archivu ministerstva vnitra*, č. 4. Archiv bezpečnostních složek MV, Praha: 2006, str. 199-219.

BOUČEK, J.: *Sto let Závěše Kalandry.* In: *Dějiny a současnost*, 2007, roč. 24, č. 6, str. 31-34.

KOSATÍK, P.: *Závěš Kalandra.* In: *Reflex*, 1996, roč. 7, č. 24, str. 52-55

VODIČKA, L.: *Století Závěše Kalandry.* In: *Duha*, roč. 16, č. 4, str. 10-13.

7.3 Literatura

BOUČEK, J.: *27. 6. 1950. Poprava Závěše Kalandry. Česká kulturní avantgarda a KSČ,* Havran, Praha: 2006.

FORMÁNKOVÁ, P. a KOURA, P.: *Žádáme trest smrti! Propagandistická kampaň provázející proces s Miladou Horákovou a spol.,* Ústav pro studium totalitních režimů, Praha: 2008.

FRANCEK, J. *Zločin a trest v Českých dějinách. 2. vydání,* Praha: 2000.

IVANOV, M.: *Justiční vražda aneb smrt Milady Horákové,* XYZ, Praha: 2008.

JANOUSĚK, P.: *Dějiny české literatury 1945-1989. Díl II. (1948-1958)*, Academia, Praha: 2007.

KAPLAN, K. a kol.: *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, Barrister & Principal, Brno: 2001.

KAPLAN, K.: *Druhý proces. Milada Horáková a spol. – Rehabilitační řízení 1968-1990*, Karolinum, Praha: 2008.

KAPLAN, K.: *Největší politický proces „Milada Horáková a spol.“*, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR Praha, Brno: 1995.

KAPLAN, K.: *Nekrvavá revoluce*, Mladá fronta, Praha: 1993.

KAPLAN, K.: *Sovětské poradci v Československu 1948 – 1956*, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha: 1993.

KNAPÍK, J.: *Únor a politika. Sovětizace české kultury 1948-1950*, Libri, Praha: 2004.

KOČIAN, J.: *Československá strana národně socialistická v letech 1945 – 1948. Organizace, program, politika*, Doplněk, Brno: 2002.

KRATOCHVIL, A.: *Žaluji II. Vrátit slovo umlčeným*, Česká expedice, Praha: 1990.

MACURA, V.: *Šťastný věk. Symboly, emblémy a mýty 1948-1989*, Pražská imaginace, Praha: 1992.

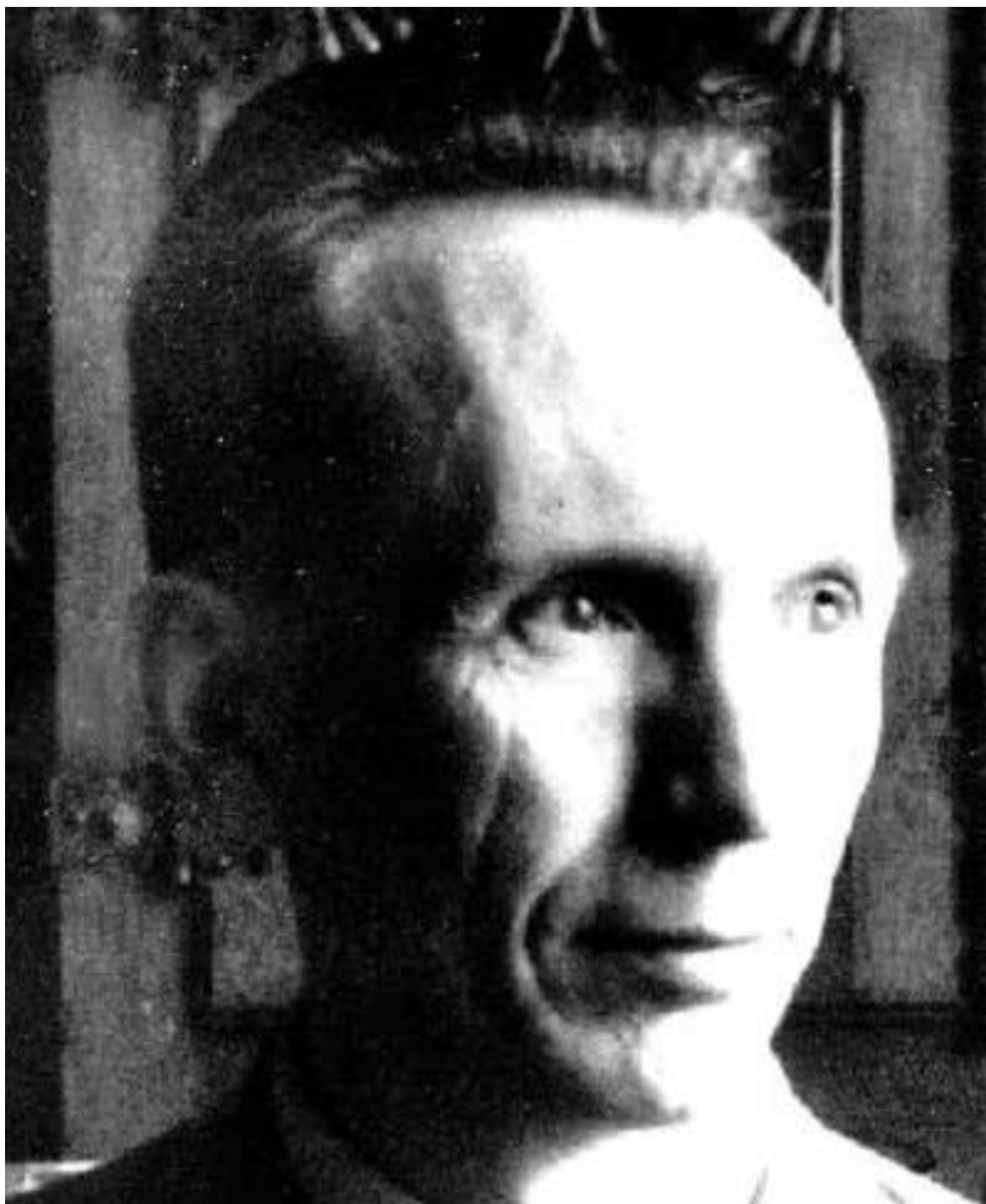
PERNES, J. – FOITZIK, J. (eds.): *Politické procesy v Československu po roce 1945 a „případ Slánský“*, Prius a Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Brno – Praha: 2003.

7.4 Elektronické zdroje

DOLEŽALOVÁ, M.: *Záviš Kalandra (1902-1950)* [online]. [cit. 2011-04-26]. Dostupné na WWW: < <http://www.ustrcr.cz/cs/zavis-kalandra> >.

8 Příloha

8.1 Příloha č. 1⁸¹

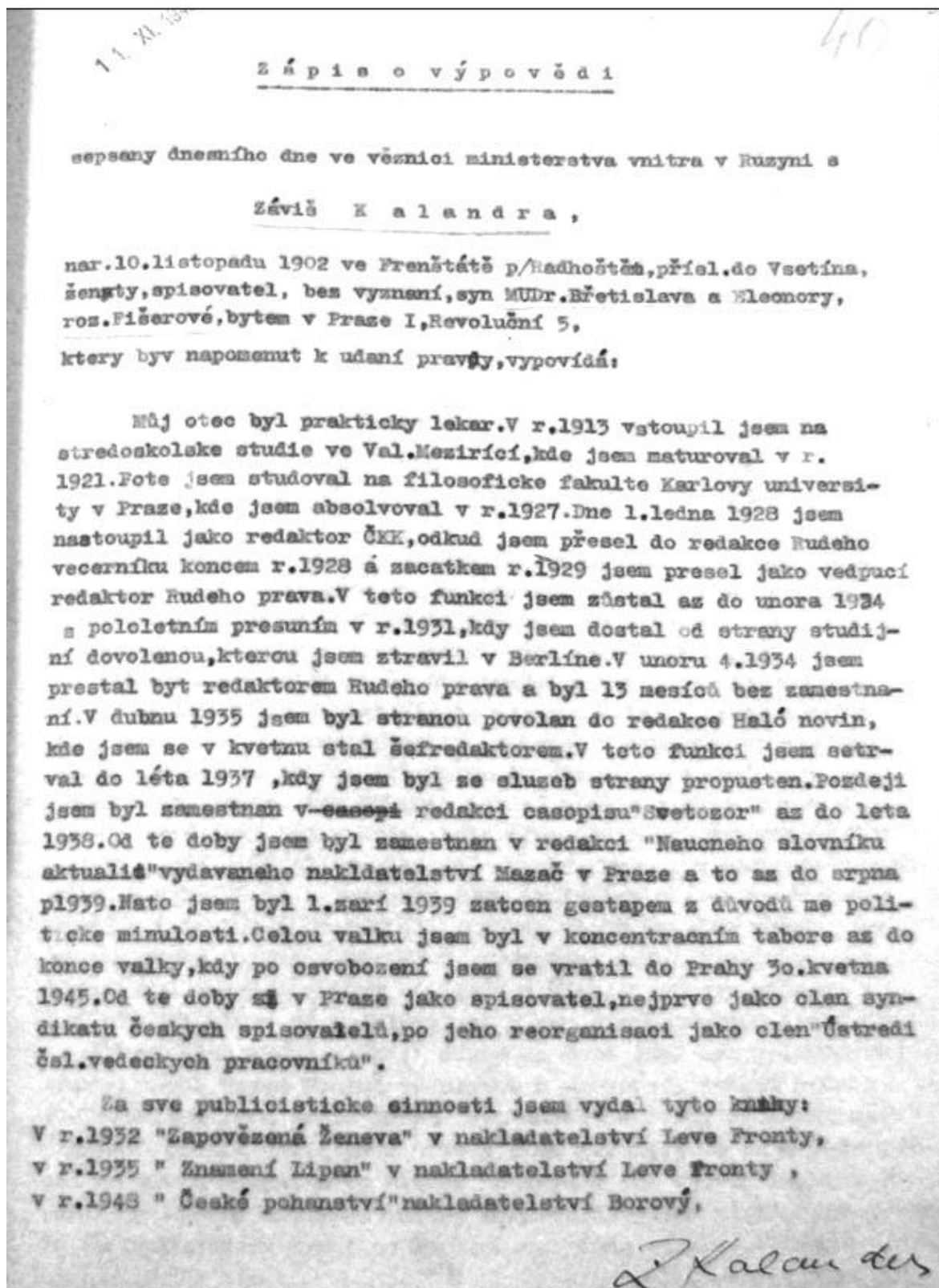

Fotografie Závěše Kalandry

⁸¹ *Fotografie Závěše Kalandry* [online]. [cit. 2011-05-30]. Dostupné na WWW: <<http://www.cojeco.cz/attach/photos/3b393064d603a.jpg>>.

8.2 Příloha č. 2⁸²

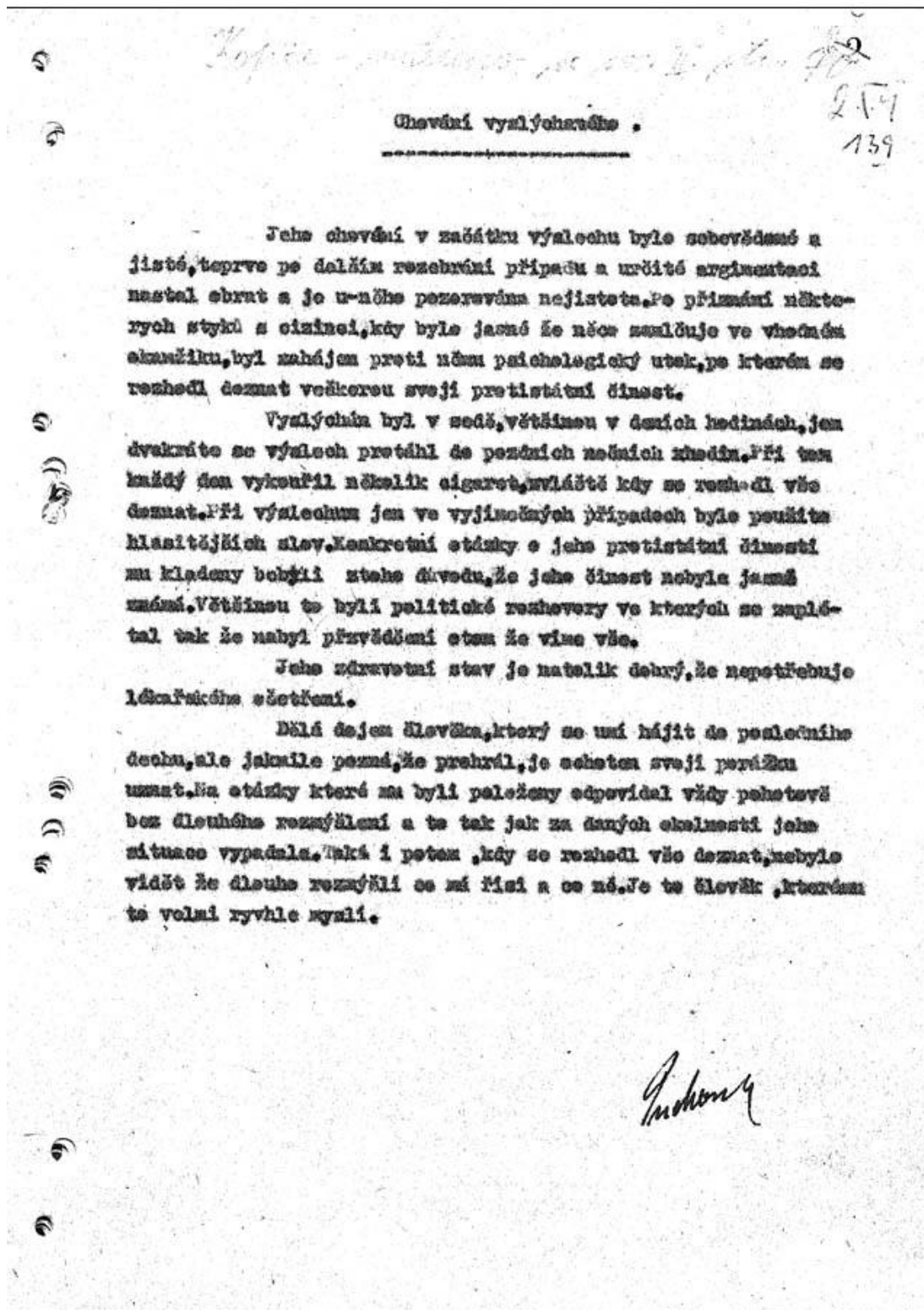
Zápis první výpovědi Z. Kalandry ze dne 10. 11. 1949, str. 1
(zdroj: ABS)

⁸² Zápis první výpovědi Z. Kalandry ze dne 10. 11. 1949, str. 1 [online]. [cit. 2011-06-21]. Dostupné na WWW: <<http://www.ustrcr.cz/data/images/projekty/dokumentacni/kalandra02.jpg>>.

8.3 Příloha č. 3⁸³

Hodnocení chování Z. Kalandry ve vyšetřovací vazbě (zdroj: ABS)

⁸³ Hodnocení chování Z. Kalandry ve vyšetřovací vazbě [online]. [cit. 2011-06-21]. Dostupné na WWW: <http://www.ustrcr.cz/data/images/projekty/dokumentacni/kalandra07.jpg>.

8.4 Příloha č. 4⁸⁴

První strana přepisu odposlechu rozhovoru Z. Kalandry s obhájcem
JUDr. O. Vízkem (zdroj: ABS)

- 1 -

Záviš Kalandra A/ obžalovaný

b. obhájce - JUDr. Vízek Oldřich.

- 3423
69
24
- a. Tak bych vám chtěl pane doktore říci, že ta obžaloba je v celku správná, jenom v jednom bodě je nesprávná a to -
 - b. No
 - a. To je jenom maličkost a sice, že jsem vstoupil se svými přáteli do sociální demokracie. Moji přátelé vstoupili do sociální demokracie, kdežto já sám - ne.
 - b. Ano. Tak mi spoluprobereme jak žalobu, tak obžalobu, ovšem co se týká vás, jen to - Při přelíčení se budete držet zpátky -
 - a. Jo -
 - b. Úvahy -
 - a. Úvahy ne - to je teda fakt - vstup do sociální demokracie -
 - b. Počkejte, my na to příjdeme, protože to bude jistě ve vašem protokolu -
 - a. Týká se mých přátel některých -
 - b. /začíná číst žalobu/
 - a. To nemusíte -
 - b. Ne - tak na to se pamatujete -
 - a. Ano úplně jasně - jenom tam věch dvou věcech - ta nepřesnost - o té sociální demokracii - to se dál týká některých mých přátel - a pak je tam teda ještě druhá nejasnost, já si teď přesně na to nevzpomínám - kde se jedná o iniciativu v té špionážní záležitosti mezi PECELEM a mnou. Tak myslím, že je tam ta formulace málo jasná. Já tedy ve svém protokolu a týká se to - a taky před soudem budu tvrdit, že iniciativa vyšla od PECLA,
 - b. Ono je to taky jasný, že to všechno vyšlo od PECLA -
 - a. Ano o tu politickou stránku -
 - b. Podívejte se tady na př. některé zprávy, ale to se tak netýká vás, to se týká KLEINEROVÉ, že některé zprávy odevzdávala PECELOVI, který je potom prostřednictvím KALANDRY americké - to je velezrada -
 - a. ano
 - b. Špionážní služby Bakerovou - /zvoní telefon/ špatně slyšet - potom ta 4. internacionála -
 - a. Tam nejsou žádné nesrovnalosti
 - b. obžalovaný Kalandra získával od spoluobžalovaných zpravodajský materiál, který prostřednictvím Bakerové dodával agentům CIC Na podzim v r. 1948 ses Oldřichem Peclm, který se stal hlavním -
 - a. Okamžik, pane doktore, tady to vypadá tak, jakobych já, ještě před

⁸⁴ První strana přepisu odposlechu rozhovoru Z. Kalandry s obhájcem JUDr. O. Vízkem [online]. [cit. 2011-06-21]. Dostupné na WWW: <<http://www.ustrcr.cz/data/images/projekty/dokumentacni/kalandra03.jpg>>.

8.5 Příloha č. 5⁸⁵

Druhá strana přepisu odposlechu. Záznamová technika byla dosud nedokonalá, podařilo se identifikovat pouze zlomky rozhovoru. Přesto je zřejmé, že JUDr. Vízkovi dělaly starost hlavně formulace výpovědi Z. K. týkající se zpráv pro M. Bakerovou (zdroj: ABS)

- 2 -

65
25

.....
.....
/ Celé zachycení hovorů je prováděno velmi špatně, mluvící osoby sedí patrně ve velké místnosti, kde se zvuk rozléhá. Kromě toho je mikrofon patrně ve větší vzdálenosti od osob, takže celé věty nejsou místy rozumět/
.....

- a. Léta, léta do 1948. roku
- b. Váš protokol a protokoly, kteří další -
- a. Můj protokol je naprosto správný, naprosto - tam není ani o jednu větu, nebo slovo víc nebo méně

- a. Bakerová dávala zprávy prostřednictvím United Press
..... Také navázala styky se CIC..... byly, a ona na to byla velmi hrdá celková situace na Slovensku, hodnocená byla to hospodářská situace.
- b. Podívejte se, já jsem dodával asi 50 stránek o tom, o tom mě byl a. ten materiál předložen, asi pane doktore.
b. nejzávažnější zpráva byla
- a.
b. třeba se vystříhat některým věcem, jako tady je na příklad
- a.byly to taky zprávy vymyšlené, určené pro BBC /bibisi/?/ ne on byl v zalepené obálce

.....
.....
.....
Je rozumět každé 10té slovo, někdy dvě nebo tři minuty vůbec nic.

⁸⁵ Druhá strana přepisu odposlechu [online]. [cit. 2011-06-21]. Dostupné na WWW: <http://www.ustrcr.cz/data/images/projekty/dokumentacni/kalandra04.jpg>.